

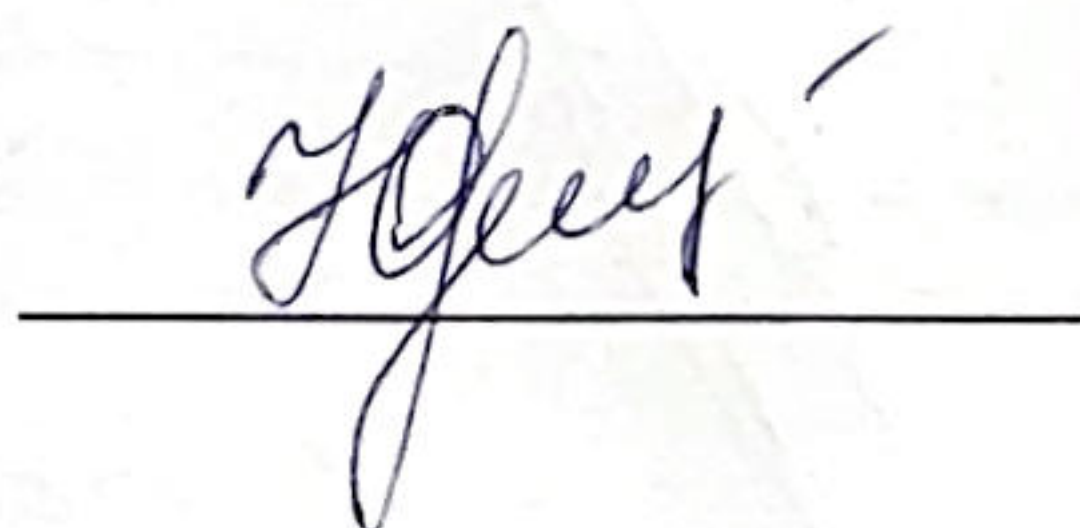
МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет податкової справи, обліку та аудиту
Кафедра економічної політики, маркетингу та бізнес аналітики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Економічне забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міста
на постконфліктних територіях

Здобувача вищої освіти
другого (магістерського)
рівня II курсу, групи_
ЕМРМ -23-1 спеціальності
051 «Економіка» освітньо-
професійної програми
«Економіка міста та
регіону»

Шейка Б.А.

Науковий керівник

Скорик М.О.
к.е.н., доцент

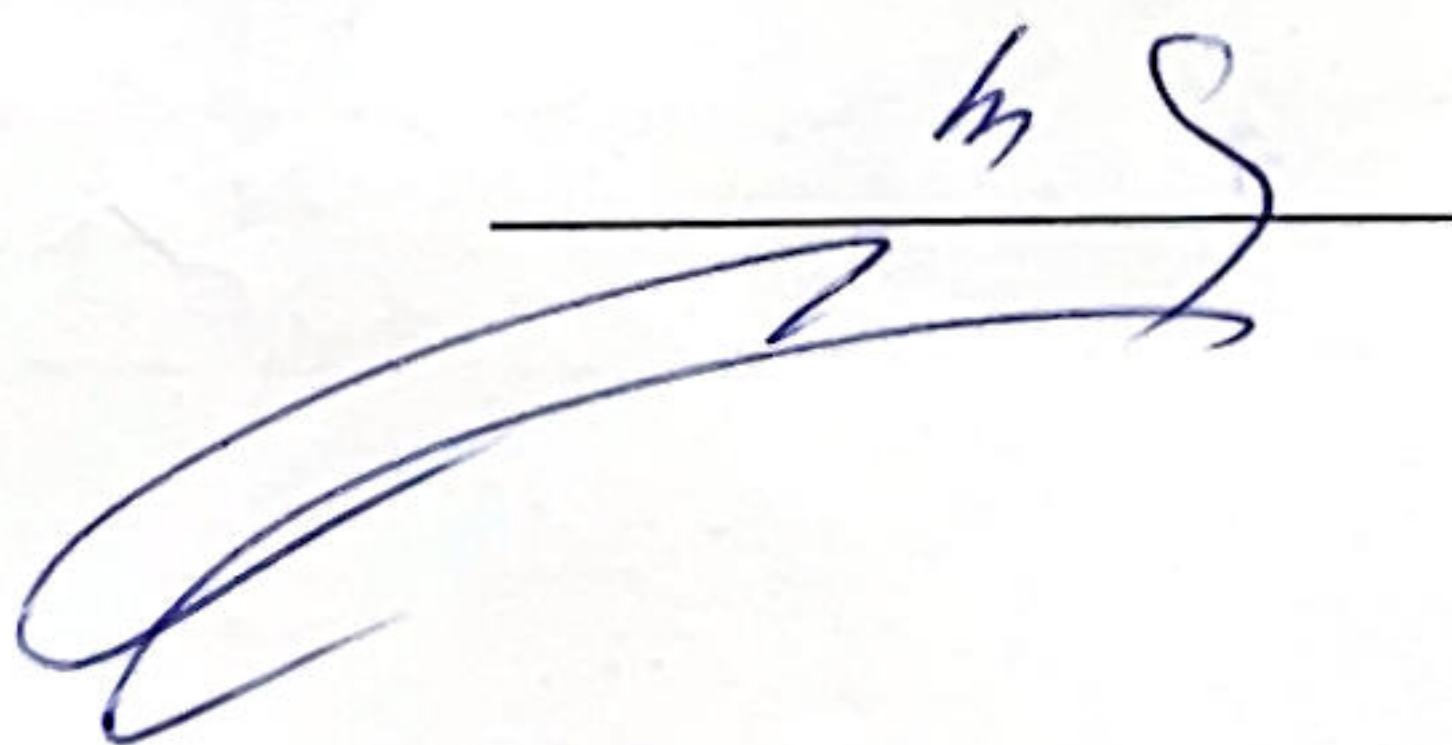
Керівник освітньо-
професійної програми

Скорик М.О.
к.е.н., доцент

Допущено до захисту рішенням кафедри економічної політики,
маркетингу та бізнес аналітики протокол від «07» 07 2025 № 1

Завідувач кафедри

Паянок Т.М.
к.е.н., доцент

Ірпінь 2025

Реєстрація № 26

20.01.2025р.
(дата)

[Signature]
(підпис відповідальної особи)

Результати перевірки (42) до захисту 15.01.2025
(до захисту, на доопрацювання) (дата)

[Signature]
(підпис відповідальної особи)

Результат захисту 40 06.02.25
(оцінка) (дата)

[Signature]
(підпис)

Голова комісії:

[Signature]
(підпис)

І.В. Охріменко
(ініціали)

Члени комісії:

[Signature]
(підпис)

М.О. Скорен
(ініціали)

[Signature]
(підпис)

М.А. Корн
(ініціали)

[Signature]
(підпис)

І.Б. Юр'єва
(ініціали)

Секретар екз. комісії

[Signature]

Мир.М. Тимішук

Бланк оцінювання кваліфікаційної роботи

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, ПІБ
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКОМ ТА РЕЦЕНЗЕНТОМ				
1. Зміст кваліфікаційної роботи (якість теоретичного матеріалу, його зв'язок з практичним, вміння представляти матеріал в логічній послідовності, наявність висновків та пропозицій)	від 0 до 30	24		Завваж
2. Дотримання вимог щодо оформлення	від 0 до 10	8		Завваж
3. Вчасне виконання роботи на всіх етапах у встановлені кафедрою терміни	від до 5	5		Завваж
4. Рецензент	від 0 до 5	5		Завваж
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	40		15.01.2025 Скорик М.О.
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1. Доповідь	від 0 до 10	10		Завваж
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		Завваж
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	25		Завваж
4. Апробація	від 0 до 10	-		Завваж
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	40		Завваж
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	82		Завваж

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ				
Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
82	4	B	06.02.25	Скорик М.О. Корнієв М.А. Юрєва Т.В. Темченко М.В.

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС		
Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	D	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	EX	2 (незадовільно)

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

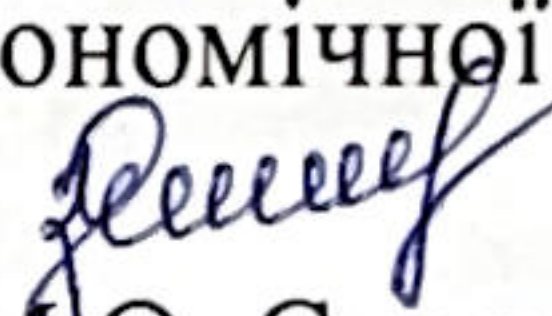
Факультет податкової справи, обліку та аудиту

Кафедра економічної політики та сталого розвитку

Спеціальність 051 «Економіка»

Освітньо-професійна програма «Економіка міста та регіону»

Затверджую

Завідувач кафедри економічної політики
та сталого розвитку

23.10.2023

М.О. Скорик

**Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувачу вищої освіти**

Шейка Богдана Андрійовича

1. Тема кваліфікаційної роботи Економічне забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міста на постконфліктних територіях

2. Затверджена наказом ректора від 21.12.2023 №1717

Строк здачі закінченої роботи 15.01.2025

3. Цільова установка обґрунтувати теоретичні засад та визначити оптимальні шляхи економічного забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міст на постконфліктних територіях.

Мета роботи обґрунтування теоретичних засад та визначення оптимальних шляхів економічного забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міст на постконфліктних територіях.

Об'єкт дослідження процес економічного забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міста на постконфліктних територіях.

Предмет дослідження теоретико-методичні аспекти забезпечення економічного забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міста на постконфліктних територіях.

4. Вихідні дані до роботи результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, дані офіційної статистики, законодавчі акти, інтернет ресурси.

Перелік графічного матеріалу 5 таблиць, дев'ять рисунків.

5. Зміст кваліфікаційної роботи: основні принципи та етапи постконфліктного відновлення; економічні виклики відновлення сфер життєдіяльності міст на постконфліктних територіях; правове забезпечення економічного розвитку постконфліктних територій як ключовий фактор відновлення сфери життєдіяльності міста; аналіз економічних втрат міст та регіонів України внаслідок війни; оцінка впливу міграційних процесів на економічне відновлення постконфліктних територій; дослідження проблемних аспектів відновлення соціально-економічного розвитку постконфліктних територій України; реалізація концепції «SMART-city» для вирішення завдань відновлення та розвитку сфери життєдіяльності: досвід інших країн та перспективи для України.

6. Календарний план виконання роботи

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	
		За планом	Фактично
1.	Вибір теми, вивчення літературних джерел і складання плану роботи	До 23.10.2023	23.10.23
2.	Підготовка першого розділу роботи та подання керівнику	До 15.04.2024	15.04.24
3.	Підготовка другого розділу роботи та подання керівнику	До 28.06.2024	28.06.24
4.	Підготовка третього розділу роботи та подання керівнику	До 24.11.2024	24.11.24
5.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника	До 10.01.2025	15.01.25
6.	Перевірка на плагіат та отримання відгуку керівника роботи	До 15.01.2025	15.01.25
7.	Попередній захист	20.01.2025	20.01.25
8.	Допуск роботи зав. кафедрою до захисту	21.01.2025	21.01.25
9.	Захист роботи	06.02.2025	06.02.25

7. Дата видачі завдання «23» жовтня 2023р.

8. Керівник кваліфікаційної роботи Делець Скорак Н.В.
(підпис) (прізвище, ініціали)

9. Керівник освітньо-професійної програми Делець Скорак Н.В.
(підпис) (прізвище, ініціали)

10. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти Делець Мелько Б.
(підпис) (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Економічне забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міста на постконфліктних територіях

Метою роботи дослідження є обґрунтування теоретичних засад та визначення оптимальних шляхів економічного забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міст на постконфліктних територіях.

Завдання полягають у: обґрунтуванні основних принципів та етапів постконфліктного відновлення; розкритті сутності економічних викликів відновлення сфер життєдіяльності міст на постконфліктних територіях; характеристиці правового забезпечення економічного розвитку постконфліктних територій як ключовий фактор відновлення сфери життєдіяльності міста; аналізі економічних втрат міст та регіонів України внаслідок війни; оцінці наслідків впливу міграційних процесів на економічне відновлення постконфліктних територій; дослідженні проблемних аспектів відновлення соціально-економічного розвитку постконфліктних територій України; визначенні основних напрямків та доцільності реалізації концепції «SMART-city» для вирішення завдань відновлення та розвитку сфери життєдіяльності: досвід інших країн та перспективи для України.

Об'єктом дослідження є процес економічного забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міста на постконфліктних територіях.

Предметом дослідження виступають теоретико-методичні аспекти забезпечення економічного забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міста на постконфліктних територіях.

За результатами дослідження сформульовані висновки та пропозиції щодо розвитку й поглибленні теоретичних та методичних аспектів економічного забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міста на постконфліктних територіях та доцільності реалізації концепції «SMART-city».

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, загальним обсягом 54 сторінок основного тексту, а також 5 таблиць, дев'ять рисунки, список використаних джерел з 61 найменування, чотири додатків.

Ключові слова: життєдіяльність міста, постконфліктна територія, відновлення, економічне забезпечення, SMART-city.

Рік виконання кваліфікаційної роботи 2023/2025 н.р.

Рік захисту роботи 2025 р.

ANNOTATION

Economic support for the restoration of the city's vital activity in post-conflict territories

The purpose of the research is to substantiate the theoretical foundations and determine the optimal ways of economically ensuring the restoration of the vital sphere of cities in post-conflict territories.

The tasks are: to substantiate the basic principles and stages of post-conflict restoration; to reveal the essence of the economic challenges of restoring the vital spheres of cities in post-conflict territories; to characterize the legal support for the economic development of post-conflict territories as a key factor in restoring the vital sphere of cities; to analyze the economic losses of cities and regions of Ukraine as a result of the war; to assess the consequences of the impact of migration processes on the economic restoration of post-conflict territories; to study the problematic aspects of restoring the socio-economic development of post-conflict territories of Ukraine; to determine the main directions and feasibility of implementing the "SMART-city" concept to solve the tasks of restoring and developing the vital sphere: the experience of other countries and prospects for Ukraine.

The object of the study is the process of economic support for the restoration of the city's vital sphere in post-conflict territories.

The subject of the study is the theoretical and methodological aspects of ensuring the economic support for the restoration of the city's vital sphere in post-conflict territories.

Based on the results of the study, conclusions and proposals are formulated regarding the development and deepening of the theoretical and methodological aspects of the economic support for the restoration of the city's vital sphere in post-conflict territories and the feasibility of implementing the "SMART-city" concept.

Structure of the qualification work. The work consists of an introduction, three chapters, conclusions, a total volume of 54 pages of the main text, as well as 5 tables, nine figures, a list of used sources with 61 names, four appendices.

Key words: city vitality, post-conflict territory, recovery, economic support, SMART-city.

The year of the qualification work is 2023/2025.

The year of job protection is 2025.

Факультет податкової справи, обліку та аудиту

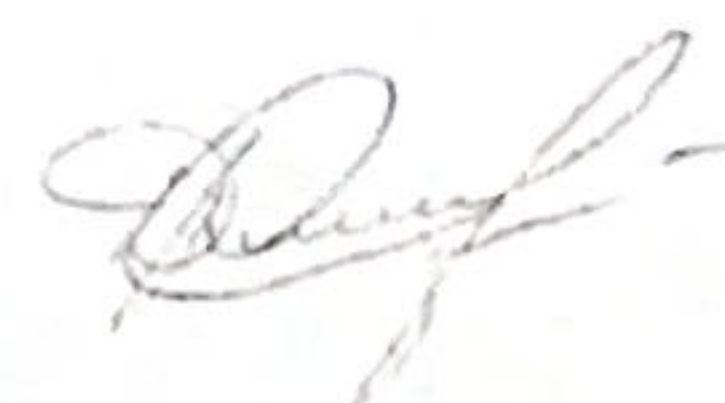
Кафедра економічної політики, маркетингу та бізнес-аналітики

Довідка про перевірку дипломної роботи на академічний плагіат

№ п/п		
1.	П.І.П. автора роботи	Шейко Богдан Андрійович
2.	Група	ЕМРМ-23-1
3.	П.І.П. наукового керівника	Скорик М. О.
4.	Тип роботи, що перевіряється (курсова, дипломна робота (проект))	Дипломна робота
5.	Назва роботи, що перевіряється	Економічне забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міста на постконфліктних територіях
6.	Рік написання роботи	2024 рік
7.	За результатом перевірки оригінальний текст в роботі складає (%)	82,23 %
8.	Іншим процентам відповідають (пояснення щодо відсотку тексту, який не є оригінальним)	% цитувань – 4,15% % схожості – 17,77%

Відповідальна особа

Пілевич Д.С.
(П.І.Б.)

Відгук керівника кваліфікаційної роботи

Кваліфікаційна робота присвячена актуальній та соціально значущій темі відновлення економічної життєдіяльності міст, що постраждали внаслідок збройних конфліктів. У дослідженні проведено комплексний аналіз сучасних підходів до економічного відновлення міських територій, а також запропоновано стратегічні механізми забезпечення стійкого розвитку постконфліктних міст.

Автор демонструє високий рівень володіння теоретичним матеріалом, глибоке розуміння проблематики та здатність до критичного аналізу наукових джерел і практичних кейсів. Важливим аспектом роботи є використання економіко-математичних методів та інструментів прогнозування, що дозволяє оцінити перспективи розвитку та ефективність запропонованих заходів.

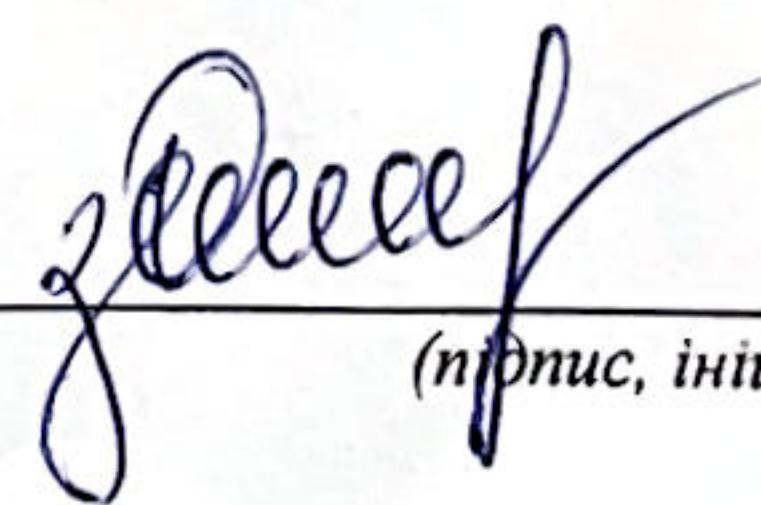
Робота містить якісний теоретичний аналіз, але могла б бути доповнена ширшим емпіричним дослідженням або практичними кейсами. Деякі частини роботи можна було б організувати більш логічно, що сприяло б кращому сприйняттю матеріалу.

Робота має наукову новизну, оскільки враховує сучасні виклики та умови відбудови українських міст, постраждалих унаслідок військових дій. Висновки та рекомендації можуть бути використані як основа для подальших досліджень, а також у практичній діяльності муніципальних органів управління.

Загалом, кваліфікаційна робота Шейка Б. А. відповідає вимогам до наукових досліджень такого рівня, відзначається актуальністю, науковою обґрунтованістю та практичною цінністю. Автор продемонстрував високий рівень підготовки, самостійність у проведенні дослідження та навички аналітичної роботи.

Рекомендую кваліфікаційну роботу до захисту з оцінкою «добре».

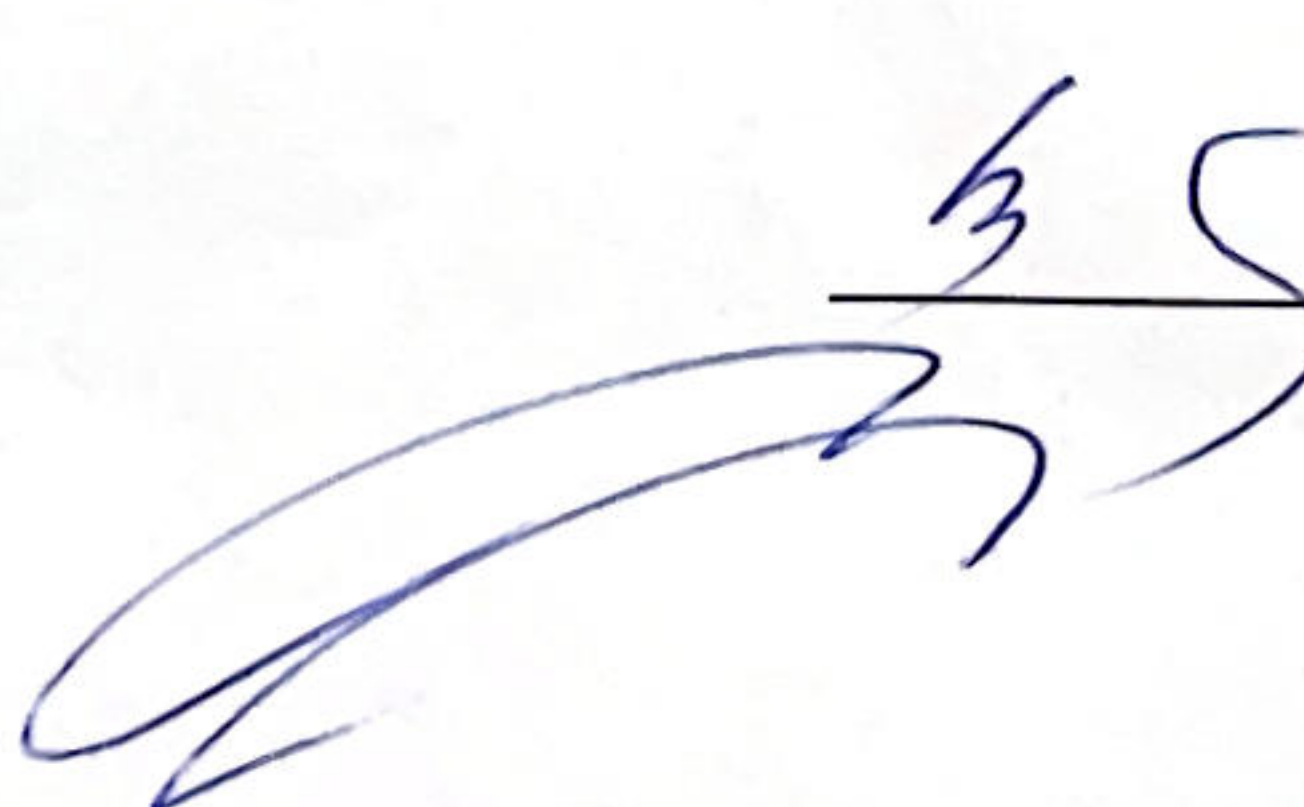
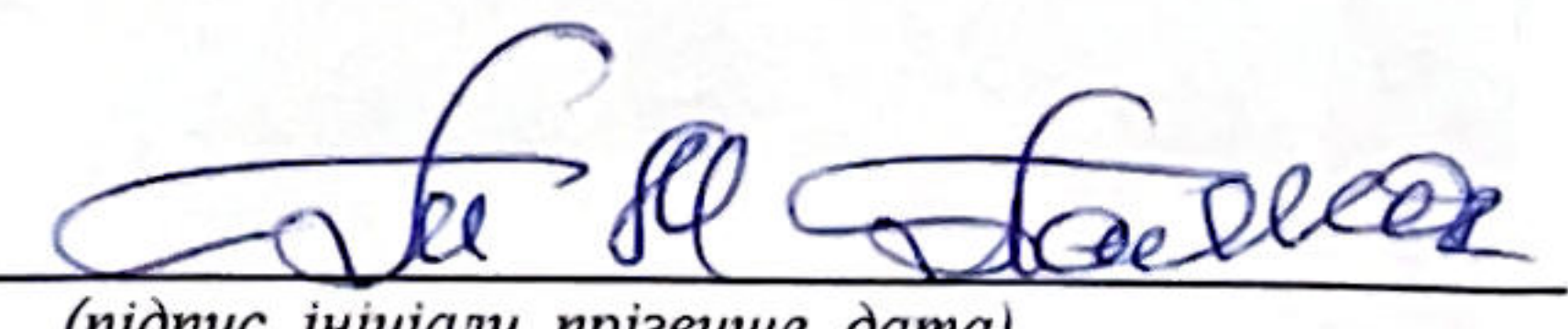
Керівник кваліфікаційної роботи

 М. О. Скарік
(підпис, ініціали, прізвище, дата)

Висновок кафедри про кваліфікаційну роботу:

після попереднього захисту розглянута на засіданні кафедри, протокол від «09» 09 2025 № 1 допущена / не допущена до захисту на екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри

(підпис, ініціали, прізвище, дата)

РЕЦЕНЗІЯ

на випускню кваліфікаційну (дипломну) роботу
здобувача вищої освіти Державного податкового університету

Шейка Богдана Андрійовича

«Економічне забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міста на
постконфліктних територіях»

Актуальність теми. Відновлення економіки на постконфліктних територіях є однією з найважливіших складових процесу стабілізації та розвитку держави після збройних конфліктів. Одним із ключових аспектів цього процесу є відновлення сфери життєдіяльності міста, оскільки міста є не тільки адміністративними центрами, а й основними осередками економічної, соціальної та культурної діяльності. У випадку постконфліктних територій, відновлення інфраструктури, житлового фонду, соціальних та комунальних послуг вимагає значних зусиль і ресурсів. Економічне забезпечення відновлення цієї сфери передбачає не лише фінансування реконструкції зруйнованих об'єктів, а й створення нових механізмів управління, впровадження інноваційних технологій, залучення інвестицій та розв'язання численних соціальних проблем. Водночас, економічне відновлення постконфліктних територій є складним завданням, яке потребує системного підходу до фінансування та управління процесами відновлення.

Наукова новизна. Новизна полягає у поглибленні теоретичних засад та визначенні оптимальних шляхів економічного забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міст на постконфліктних територіях.

Якість проведеного аналізу проблеми, текстового та табличного матеріалу. Автором проведений значний теоретичний, якісний і кількісний аналіз економічного забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міст на постконфліктних територіях. Виклад матеріалу логічний та послідовний

Задля досягнення поставленої мети обґрунтовано основні принципи та етапи постконфліктного відновлення; розкрито сутність економічних викликів відновлення сфер життєдіяльності міст на постконфліктних територіях; проведено аналіз економічних втрат міст та регіонів України внаслідок війни; проведено оцінку наслідків впливу міграційних процесів на економічне відновлення постконфліктних територій; досліджено проблемні аспекти відновлення соціально-економічного розвитку постконфліктних територій України; визначено основні напрямки та доцільність реалізації концепції «SMART-city» для вирішення завдань відновлення та розвитку сфери життєдіяльності: досвід інших країн та перспективи для України.

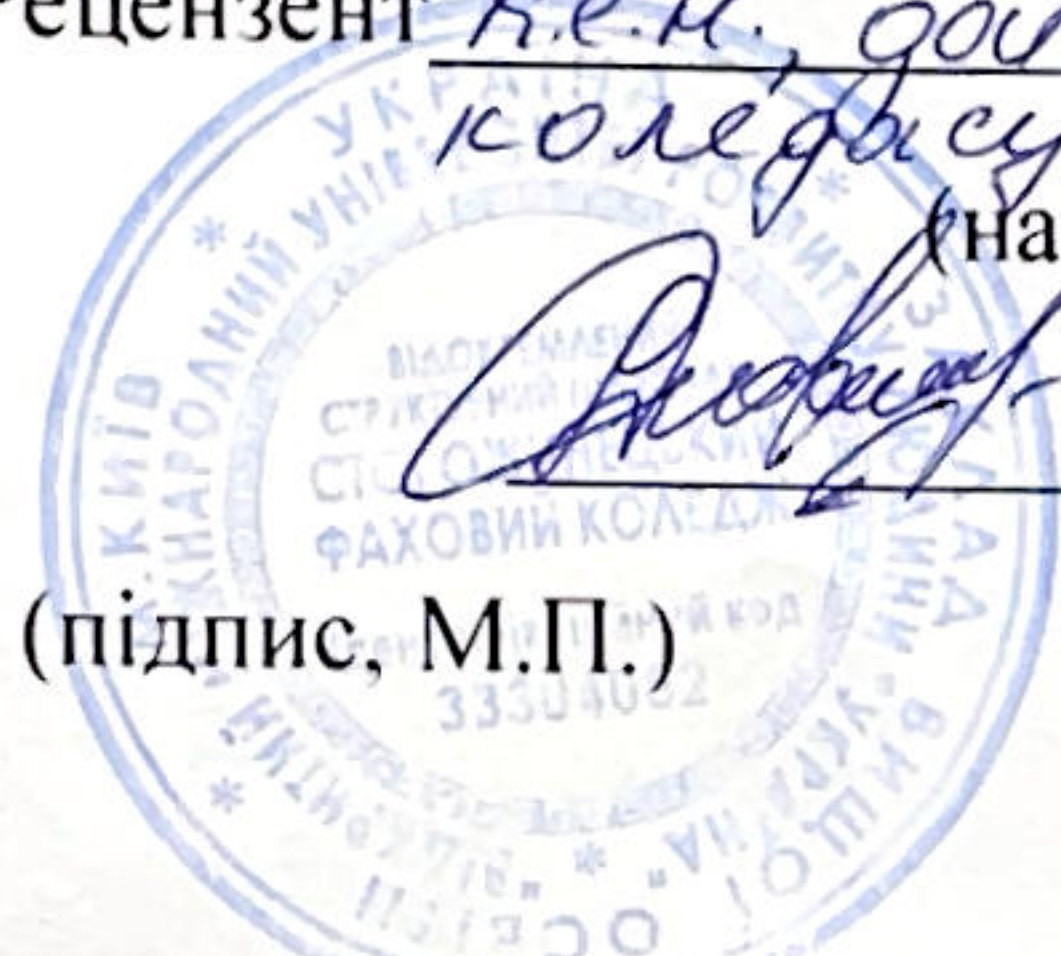
Обґрунтованість пропозицій і висновків та їх практична цінність у роботі підприємства, установи, організації. Висновки і пропозиції носять обґрунтований характер. Практичне значення: результати роботи можуть бути

частково застосовані керівництвом міст задля впровадження стратегічних напрямків економічного забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міст на постконфліктних територіях.

Наявність недоліків. Об'єктивним недоліком кваліфікаційної роботи є відсутність апробації.

Загальний висновок і оцінка роботи. В цілому, кваліфікаційна робота, відповідає вимогам «Методичних рекомендацій для написання випускної кваліфікаційної роботи» та може бути допущена до захисту з оцінкою добре.

Рецензент к.е.н. доцент, викладач Сторошинецького фахового
коледжу Університету "Україна"
(науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи)

(підпис, М.П.)

Усовалевич Д.А.

(ініціали, ПІБ)

«17» січня 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	
РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСТКОНФЛІКТНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ МІСТА.....	10
1.1. Основні принципи та етапи постконфліктного відновлення.....	10
1.2. Економічні виклики відновлення сфер життєдіяльності міст на постконфліктних територіях.....	16
1.3. Правове забезпечення економічного розвитку постконфліктних територій як ключовий фактор відновлення сфери життєдіяльності міста.....	23
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ.....	28
2.1. Аналіз економічних втрат міст та регіонів України внаслідок війни.....	28
2.2. Оцінка впливу міграційних процесів на економічне відновлення постконфліктних територій.....	35
2.3. Дослідження проблемних аспектів відновлення соціально-економічного розвитку постконфліктних територій України.....	41
РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ «SMART-CITY» ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СФЕРИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ: ДОСВІД ІНШИХ КРАЇН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	4
8	
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Відновлення економіки на постконфліктних територіях є однією з найважливіших складових процесу стабілізації та розвитку держави після збройних конфліктів. Одним із ключових аспектів цього процесу є відновлення сфери життєдіяльності міста, оскільки міста є не тільки адміністративними центрами, а й основними осередками економічної, соціальної та культурної діяльності. У випадку постконфліктних територій, відновлення інфраструктури, житлового фонду, соціальних та комунальних послуг вимагає значних зусиль і ресурсів.

Економічне забезпечення відновлення цієї сфери передбачає не лише фінансування реконструкції зруйнованих об'єктів, а й створення нових механізмів управління, впровадження інноваційних технологій, залучення інвестицій та розв'язання численних соціальних проблем. Водночас, економічне відновлення постконфліктних територій є складним завданням, яке потребує системного підходу до фінансування та управління процесами відновлення.

Актуальність дослідження проблем відновлення економіки міст на постконфліктних територіях, зокрема в сфері життєдіяльності, зумовлена завданнями, визначеними в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки, затвердженій Постановою КМУ № 695 від 5 серпня 2020 року, а також у Державній цільовій програмі відновлення та розбудови миру в східних регіонах України, затвердженій Постановою КМУ № 1071 від 13 грудня 2017 року. Окрім того, це пов'язано з необхідністю забезпечення належного постачання послуг населенню, таких як водо-, тепло-, електро- та газопостачання, міський транспорт, благоустрій та вивезення твердих побутових відходів (ТПВ) за справедливою ціною та належної якості. Враховуючи, що відновлення зруйнованої внаслідок конфлікту житлової та комунальної інфраструктури повинно здійснюватися на принципах модернізації та ресурсозбереження, це завдання ускладнюється через високий ступінь

зношеності основних фондів, зокрема мереж водо- та теплопостачання. Модернізація та ресурсозбереження вимагають впровадження інновацій, залучення інвестицій та встановлення коопераційних зв'язків.

Проблеми відновлення економіки на постконфліктних територіях, зокрема щодо функціонування міської інфраструктури, є об'єктом досліджень як вітчизняних, так і міжнародних науковців. Серед них варто відзначити роботи: Балусєва О.В. та Келембет О.С. [1], Восьмачкина [2], Долгальова О. та Єщенко М. [3] Лібанова Е.М. [4], Полчанова А.Ю. [5] та роботи, що висвітлюють міжнародний досвід Коен К. [6], Кольєр П. [7] Кастилло Г. дель [8] Фішер М. [9].

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних засад та визначення оптимальних шляхів економічного забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міст на постконфліктних територіях.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- обґрунтувати основні принципи та етапи постконфліктного відновлення;
- розкрити сутність економічних викликів відновлення сфери життєдіяльності міст на постконфліктних територіях;
- охарактеризувати правове забезпечення економічного розвитку постконфліктних територій як ключовий фактор відновлення сфери життєдіяльності міста;
- провести аналіз економічних втрат міст та регіонів України внаслідок війни;
- оцінити наслідки впливу міграційних процесів на економічне відновлення постконфліктних територій;
- дослідити проблемні аспекти відновлення соціально-економічного розвитку постконфліктних територій України;
- визначити основні напрямки та доцільність реалізації концепції «SMART-city» для вирішення завдань відновлення та розвитку сфери життєдіяльності: досвід інших країн та перспективи для України.

Об'єктом дослідження є процес економічного забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міста на постконфліктних територіях.

Предметом дослідження виступають теоретико-методичні аспекти забезпечення економічного забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міста на постконфліктних територіях.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціалізованих методів. У ході проведення дослідження були застосовані різноманітні наукові підходи й методи, серед яких: монографічний, діалектичний, системний, методи економічного аналізу, порівняння, узагальнення, економіко-статистичний та структурно-функціональний.

Інформаційною базою дослідження є результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, дані офіційної статистики, законодавчі акти, інтернет ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні досліджень теоретичних засад та визначенні оптимальних шляхів економічного забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міст на постконфліктних територіях.

Практичне значення: результати роботи можуть бути частково застосовані керівництвом міст задля впровадження стратегічних напрямків економічного забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міст на постконфліктних територіях.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, загальним обсягом 54 сторінок основного тексту, а також 5 таблиць, дев'ять рисунки, список використаних джерел з 61 найменування, чотири додатків.

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСТКОНФЛІКТНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ МІСТА

1.1. Основні принципи та етапи постконфліктного відновлення

Метою постконфліктного відновлення є найбільш ефективне подолання наслідків бойових дій у всіх сферах суспільного життя, запобігання майбутнім конфліктам та створення умов для сталого розвитку. Конкретні завдання відновлення залежать від масштабів втрат, фінансових можливостей держави та її донорів, а також інших факторів постконфліктної ситуації. Однак, узагальнюючи міжнародний досвід, можна виділити сім основних напрямів завдань відновлення, кожен з яких охоплює ключові аспекти суспільного життя (табл. 1.1.). Виконання цих завдань може розпочинатися одночасно або базуватися на результатах попередніх етапів постконфліктного відновлення.

За словами М. Фішера, можна виокремити такі етапи: «криза, посткризова ситуація (тобто період до повного врегулювання конфлікту), ситуація після врегулювання та стадія довгострокового відновлення. На кожному з цих етапів змінюються пріоритети та масштаби заходів» [9]. Навіть під час військового конфлікту важливо забезпечити доступ до питної води, продовольства та основних медичних послуг, оскільки кількість жертв від голоду та епідемій може перевищити втрати від бойових дій.

Згідно з іншим підходом, виділяють такі етапи: початковий (розробка програми реконструкції та розвитку), передбазовий (дослідження постраждалих територій та корекція програми), базовий (відтворення основних систем життєзабезпечення на основній території), репатріаційний (повернення осіб, які були змушені покинути регіон) та адаптаційний (закріплення репатріантів на постійному місці проживання, відновлення соціально-економічної інфраструктури) [1].

Водночас існує точка зору, що, на відміну від плану Маршалла, сучасні програми постконфліктного відновлення починають впроваджуватись ще до

того, як стане зрозумілим остаточний результат війни [10]. Це, в свою чергу, підвищує ймовірність повторення бойових дій, що ускладнює точність прогнозів щодо розвитку ситуації.

Таблиця 1.1.

Основні завдання постконфліктного відновлення суспільства [11]

Напрямок	Завдання
Макроекономічна стабільність	стабілізація національної валюти; відновлення фінансових установ; зменшення боргового навантаження; підтримка розвитку малого бізнесу.
Репетріація та переселення	надання допомоги в транспортуванні, пошуку родичів, психологічна підтримка; врегулювання майнових суперечок та питань щодо тимчасового житла.
Відновлення інфраструктури	забезпечення водою та водовідведення, електропостачання, опалення; транспортні послуги, житло, телекомунікаційні мережі; утилізація твердих побутових відходів.
Безпека суспільства	роззброєння, знешкодження мін; реформа збройних сил, демобілізація військових; моніторинг дотримання прав людини.
Продовольча безпека та відновлення агросектору:	цільовий розподіл продуктів харчування; забезпечення насінням і сільськогосподарською технікою; підтримка тваринництва; вирішення питань землекористування.
Охорона здоров'я, освіта та соціальний захист:	доступ до основних медичних послуг; відновлення освітніх послуг, перепідготовка кадрів; виробництво товарів першої необхідності.
Управління та громадянське суспільство:	відновлення/реформа легітимних органів виконавчої та судової влади; проведення виборів; посилення ролі неурядових організацій; вирішення питань землекористування.

Джерело: [11]

Успіх відновлювальних заходів може залежати від дотримання певних принципів, на яких базується процес відновлення. На думку аналітиків Інституту миру США (United States Institute of Peace), до таких принципів належать [12]:

- місцева ініціатива: «сама нація повинна визначити свої потреби та їх пріоритетність, а не покладатися на зовнішніх донорів»;
- пріоритет політики: «політичне врегулювання конфлікту є основою для досягнення миру»;

- легітимність: «це проявляється у ступені сприйняття населенням свого уряду, інших країн та міжнародних організацій»;
- єдність зусиль: «важливо починати з координації дій та співпраці»;
- безпека: «це головна умова для миру та розвитку»;
- трансформація конфліктів: «необхідно переходити з військової площини в інші сфери, обмежуючи причини конфліктів та пом'якшуючи наслідки бойових дій».

На думку П. Кольєр: «традиційний підхід орієнтований на пріоритет політичної складової, короткострокову присутність миротворчих сил і проведення виборів, що мають допомогти створити новий легітимний та підзвітний уряд» [7]. Однак критика таких засад ґрунтується на їхній неефективності, оскільки виведення миротворчих сил може призвести до нового конфлікту, а вибори не завжди сприяють консолідації суспільства чи утворенню професійного уряду. Акцент слід зрушити на забезпечення безпеки та економічного зростання, де основним джерелом зростання має стати будівельна галузь.

Вітчизняні вчені О.В. Балусєва та О.С. Келембет запропонували додати до існуючих принципів такі: «поетапне планування поліцентричної функціональної структури; досягнення довгострокового результату через реалізацію короткострокових проєктів; інтеграційний підхід до відновлення умов життя в регіоні; принцип взаємодоповнення для уникнення протиріч у процесі реабілітації деокупованих територій» [1].

Також основними вихідними положеннями (принципами) постконфліктного відновлення є: послідовна зміна пріоритетів, де спочатку забезпечується безпека в регіоні, потім запускається економіка, налагоджується система державного управління, забезпечується верховенство права та особистий розвиток людини; конкретність результатів, досягнутих у короткі терміни, та їх відповідність довгостроковим цілям; прозорість процесу, що є основою для підвищення зацікавленості міжнародних організацій та провідних країн [13].

Такий широкий спектр поглядів на принципи постконфліктного відновлення пояснюється складною взаємодією між його основними учасниками, серед яких: міжнародні організації; урядові органи іноземних держав, які не лише опосередковано залучені до миробудівних процесів через міжнародні організації, але й надають пряму підтримку постраждалим регіонам; органи державної влади та місцевого самоврядування; інститути громадянського суспільства; великі бізнес-структури; середній та малий бізнес [13].

В рамках спільного проекту Асоціації армії США та Центру стратегічних і міжнародних досліджень (Center for Strategic and International Studies) було запропоновано виокремити чотири ключові напрямки післявоєнної реконструкції, які визначають основні сфери постконфліктного відновлення (табл. 1.2.).

Таблиця 1.2.

Об'єкти постконфліктного відновлення

Об'єкт	Характеристика
Соціально-економічний добробут	Задоволення основних соціальних та економічних потреб, зокрема надання невідкладної медичної допомоги, продовольства, інших форм соціального захисту, забезпечення робочими місцями та інше.
Безпека	Охоплює всі аспекти безпеки суспільства, зокрема через розвиток легітимних та стабільно функціонуючих інститутів. Особливо важливим є запобігання насильству та відновлення територіальної цілісності.
Державне управління	Створення або відновлення функціонування органів представницької влади, посилення управлінської системи в державному секторі, а також забезпечення активного та прозорого залучення громадян до процесу розробки політики відновлення, як безпосередньо, так і через неурядові організації, що виконують роль посередників у цьому процесі.
Правосуддя	Необхідно створити умови для ефективного функціонування незалежної та підзвітної правової системи, що передбачає боротьбу з минулими зловживаннями через активну законотворчість, результативну діяльність правоохоронних органів, відкритість судових процесів, а також наявність механізму для розгляду скарг, пов'язаних із конфліктами та урегулюванням суперечок.

Джерело: [14]

Разом із тим, таке розмежування має дискусійний характер. Наприклад, у соціально-економічному блоці виокремлюються завдання для двох напрямків (соціального та економічного), при цьому деякі з них тісно взаємопов'язані з

іншими сферами (рис. 1.1.). Так, регулювання підприємницької діяльності на стику з державним управлінням, проблема біженців, що виникає через невирішені питання громадської безпеки, пенсійне забезпечення, яке, як відомо, залежить від економічних можливостей держави, і так далі. Тому більш доцільним є виокремлення економічної та соціальної складових окремо, а також об'єднання сфери правосуддя, примирення та державного управління в одну.

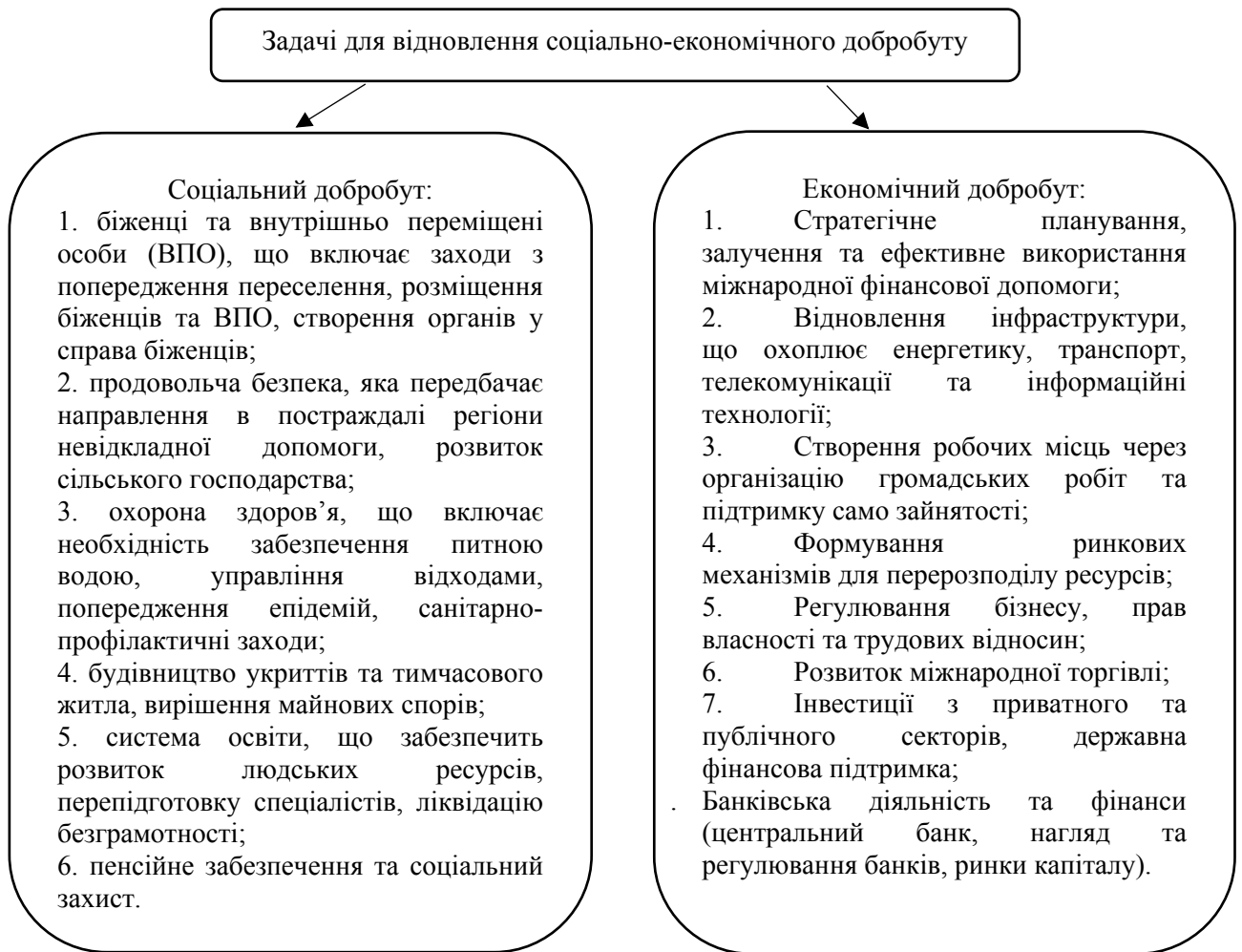

Рис. 1.1. Основні задачі для відновлення соціально-економічного добробуту [13]

Об'єктами постконфліктного відновлення є безпека і оборона, політична та правова система, економіка і соціальна сфера, оскільки таке розмежування зумовлене причинами та наслідками бойових дій.

На думку Т. Вейсса (Thomas G. Weiss), міжнародні донори вважають фінансування оборонної сфери пріоритетним, внаслідок чого інші сфери,

зокрема економічна, отримують недостатню увагу [15]. Це підкреслює важливість поступового вирівнювання таких дисбалансів.

Щодо ситуації в Україні, міжнародні експерти запропонували виділення трьох основних стратегічних компонентів відновлення та побудови миру, при цьому свідомо обходячи політичну та правову системи: відновлення ключових інфраструктурних об'єктів та соціальних послуг; стимулювання економічного відновлення; зміцнення соціальної стійкості, побудова миру та забезпечення громадської безпеки [16].

У підсумку, постконфліктне відновлення як система може бути представлене у такому вигляді (рис. 1.2).

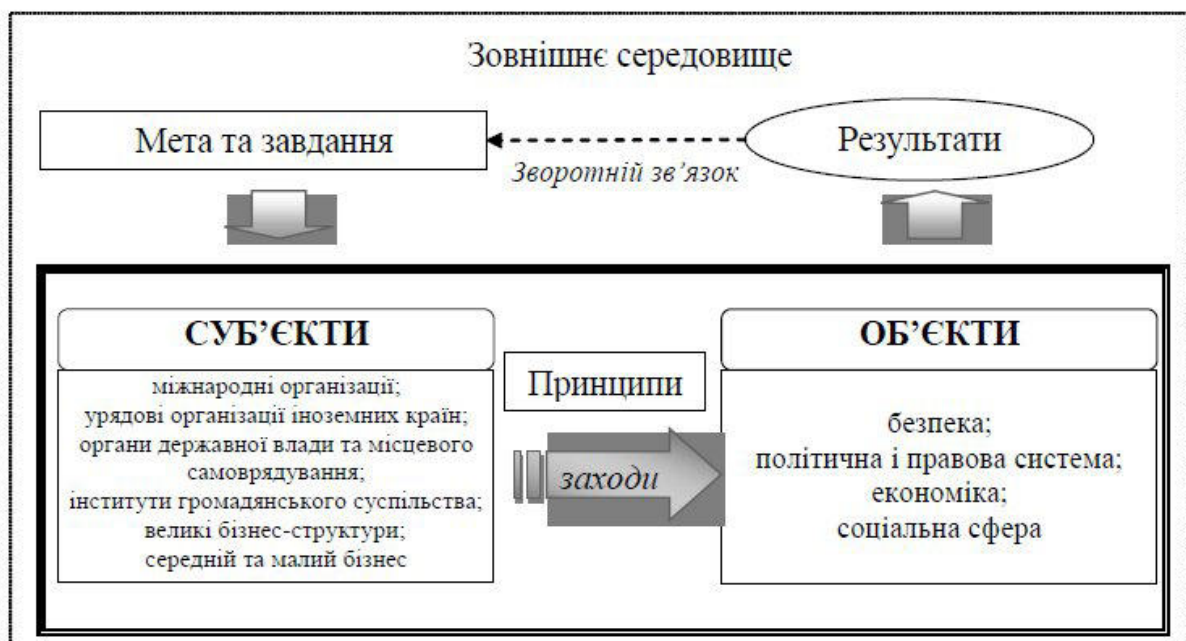

Рис. 1.2. Постконфліктне відновлення як система [13]

Механізм функціонування системи полягає в тому, що зміни у зовнішньому середовищі призводять до конфлікту інтересів, що, у свою чергу, викликає бойові дії. Подолання наслідків цих дій визначає цілі постконфліктного відновлення, які потім деталізуються у завданнях. Для їх вирішення учасники процесу відновлення, залежно від своїх можливостей та зацікавленості, реалізують комплекс заходів, дотримуючись раніше описаних принципів. Такий вплив учасників на об'єкти відновлення приносить конкретні результати, такі як роззброєння, забезпечення базових потреб людей, проведення виборів, відкриття нових підприємств, стабілізація національної валюти та інше. У свою чергу, це

змінює зовнішнє середовище, створюючи нові завдання, такі як формування нових робочих місць для демобілізованих, покращення розподілу продовольства, визначення нового політичного курсу, активізація міжнародної співпраці в торгівлі та фінансах.

Загалом, відповідно до сучасної класифікації систем [17], постконфліктне відновлення можна охарактеризувати як відкриту (активно взаємодіє із зовнішнім середовищем), динамічну (змінює свій стан), стохастичну (результати не можуть бути точно передбачені), велику (за масштабами) та складну (через взаємозв'язки між елементами) систему, елементами якої є суб'єкти, об'єкти, мета, завдання та принципи.

1.2. Економічні виклики відновлення сфер життєдіяльності міст на постконфліктних територіях

Збройні конфлікти завжди призводять до значних руйнувань. У період після конфлікту важливо вжити комплекс заходів для мінімізації цих руйнівних наслідків. Перш за все, це стосується відновлення ключових сфер життєдіяльності та задоволення основних потреб населення. Саме населення та його зайнятість у постконфліктних умовах є основними чинниками, що забезпечують стабільність, реінтеграцію та соціально-економічний розвиток.

Однак основою забезпечення життєдіяльності є відновлення комунальної інфраструктури на постраждалих територіях, розвиток місцевого інфраструктурного потенціалу з урахуванням досвіду країн, що мали справу з подібними викликами, та врахування специфіки стану території після конфлікту. Відновлення інфраструктури не лише дозволяє забезпечити населення необхідними ресурсами та створити умови для нормального життя, але й сприяє

активізації економічної діяльності, створенню нових робочих місць та підвищенню рівня зайнятості.

Міжнародні організації та закордонні дослідники пропонують низку досліджень, що фокусуються на проблемах відновлення постконфліктних територій, зокрема на рівні постконфліктних міст. Л. Алонсо, Р. Санчез [18] і А. Джаймурзіна [19] наголошують на вирішальному значенні інфраструктури для розвитку таких територій, вказуючи, що поліпшення системи забезпечення, доступність і якість інфраструктурних послуг сприятимуть полегшенню доступу населення до закладів охорони здоров'я, освіти, соціальних послуг та ринку праці. А. Хоеффлер [20] зосереджує увагу на важливості таких сфер життєдіяльності, як водопостачання, транспорт, енергетика та телекомунікації. М. Хампхрейс [21] відзначає, що збройні конфлікти призводять до руйнування чи знищення фізичного капіталу, зокрема мостів, будівель, комунікаційної та енергетичної інфраструктури, що знижує рівень життя. Г. Сукуоглу, Е. Енсарі, Х. Брейвік, С. Сукуоглу [22] підкреслюють важливість міської інфраструктури, відзначаючи, що вулиці, тротуари, парки, базари та площі відіграють ключову роль в об'єднанні різноманітних груп населення і розвитку фізичної та соціальної взаємодії в постконфліктний період.

Вітчизняні дослідження також торкаються цієї теми. Л. Беззубко у ряді своїх робіт розглядає проблеми відновлення будівельної галузі [23], діяльності міських тепломереж [24], водопостачання [25] та екології [26] в Донецькій області, яка постраждала від військового конфлікту. Н. Степанів та В. Єфременко відзначають, що для реального соціально-економічного розвитку регіону необхідна злагоджена робота на всіх рівнях державної влади. Вони наголошують на важливості одночасного стимулювання розвитку реального сектору економіки та відновлення інфраструктури, зокрема транспорту, житлово-комунального господарства, соціального забезпечення, медичних та освітніх закладів [27].

Систематизація закордонних та вітчизняних досліджень дозволила виділити ключові сфери відновлення життєдіяльності постконфліктних міст (рис. 1.3.).

Відновлення сфер життєдіяльності в постконфліктних містах стикається з низкою складнощів, що ускладнюють цей процес. Однією з основних проблем є нестача фінансування. У районах, що постраждали від конфлікту, місцеві економіки занепадають, стають залежними від міжнародної гуманітарної допомоги та державних трансфертів. Падіння інвестицій, особливо приватних, в економіку постконфліктних територій, а також тенденція відтоку капіталу з цих регіонів, є явними ознаками економічної кризи, про які згадують численні автори [28].

Крім очевидних причин невизначеності та ризику, що знижують інвестиційну привабливість, існують і інші фактори, які ускладнюють фінансові можливості для відновлення: зниження заощаджень, яке зазвичай супроводжується скороченням інвестиційних потоків, підвищення кредитних ставок, дефіцит бюджету, що спричинений великими витратами на військові потреби та обмежує можливості трансфертів для відновлення постраждалих територій, зниження реальних доходів населення, яке не дозволяє повністю погашати заборгованість за комунальні послуги.

До економічних труднощів варто також додати макроекономічні проблеми, такі як поглиблення економічної кризи, призупинення економічних реформ, затримка економічного оздоровлення і відновлення зростання, ухилення від оподаткування або подвійне оподаткування підприємств, фізичний капітал яких залишився на території, що не підконтрольна українській владі, а також втрати експортного потенціалу [29].

Рис. 1.3. Основні сфери для термінового відновлення життєдіяльності постконфліктних міст [28]

Відновлення сфер життєдіяльності в постконфліктних містах виступає важливим каталізатором не тільки для відновлення виробничих потужностей, але й для стимулювання розширення торгівлі, зважаючи на наявний чіткий причинно-наслідковий зв'язок між інвестиціями в інфраструктуру та динамікою економічного зростання. Однак лише через комплексне відновлення інфраструктури за підтримки стратегічно обґрунтованої економічної політики, що включає зниження торговельних бар'єрів, податкові пільги та вигідні кредитні умови, постконфліктна економіка здатна повною мірою реалізувати потенціал покращення інфраструктурних умов. Саме тому економічні виклики, пов'язані з відновленням життєдіяльності в постконфліктних зонах, тісно переплітаються з рядом нормативно-правових проблем, що потребують негайного вирішення [28].

Ресурсні обмеження на цих територіях також є невід'ємною частиною економічної ситуації. Обмежений доступ до ресурсів, таких як сировина, матеріали та енергетичні ресурси, які критично необхідні для економічного відновлення, є результатом не лише руйнувань, спричинених конфліктом, а й спотворення ринків і цін, що веде до дефіциту базових товарів і послуг. Це особливо відчутно в таких стратегічно важливих секторах, як агропромисловий та будівельний, що є основою для задоволення базових потреб і підтримки

подальшого відновлення. Але також інші сфери життєдіяльності, включаючи комунальні послуги, стикаються з гострим дефіцитом ресурсів [28].

Відновлення водопостачання в таких умовах може тимчасово здійснюватися через доставку води комунальним транспортом, однак відновлення постійної інфраструктури водопостачання є більш економічно вигідним рішенням, адже воно потребує менших капітальних витрат, ніж закупівля необхідної кількості транспорту, палива та найм додаткових робочих ресурсів.

Відновлення дорожньої інфраструктури не лише забезпечує населення постконфліктних міст сільськогосподарською продукцією, але й сприяє відновленню аграрного сектора, що є основною економічною базою для багатьох сільських регіонів. Це стимулює як попит, так і пропозицію на продовольчих ринках і є ключовим елементом інтеграції адміністративних одиниць, що постраждали від конфлікту, до єдиного економічного простору.

А. Хоеффлер зазначає кілька альтернатив для відновлення пошкоджених електричних мереж: «встановлення індивідуальних дизельних, гідро-, сонячних або вітрових генераторів. Вартість таких систем зазвичай коливається від 0,2 до 0,6 доларів США за кВт/год, що робить їх дорожчими за централізоване енергопостачання; мікрогідрогідравлічні системи (як приклад можна взяти Перу, де Міжамериканський банк розвитку створив фонд для кредитування сільських громад і підприємств, що бажають встановити такі системи). Місцеві громади забезпечують робочу силу для будівництва каналів, монтажу обладнання та спорудження електростанцій. Витрати на ці проекти можуть варіюватися залежно від конкретної ділянки та місцевості, однак вартість електроенергії в таких системах зазвичай становить не менше 0,12 доларів за кВт/год» [20].

Проте технічне обслуговування таких систем є складним, а запасні частини необхідно імпортувати. Вартість запасних частин і пального, як правило, робить їх дорожчими в порівнянні з централізованим енергопостачанням. Внаслідок цього населення постконфліктних міст з низьким рівнем доходу залишиться без можливості забезпечення електроенергією. Зокрема, обмеження на надання

кредитних коштів у постконфліктних умовах є перешкодою для широкого впровадження відновлювальних джерел енергії.

Також варто звернути увагу на ряд інституційних проблем, які пов'язані з недосконалою діяльністю органів місцевого самоврядування, держави та міжнародних організацій, що беруть участь у відновленні міст після конфліктів. Ці органи займаються розробкою та впровадженням політики відновлення та її регуляторних рамок. Неефективні дії органів та установ, зумовлені корупцією, опортуністичним підходом, нехтуванням принципами прозорості та підзвітності або ж некомпетентністю, можуть гальмувати інвестиції, розвиток підприємництва та заважати повній реалізації потенціалу відновлення постраждалих територій.

Внутрішньополітичні проблеми можуть включати неефективність державних інституцій, що регулюють процес відновлення Донбасу, низьку результативність інструментів, які використовуються для відновлення економіки регіону, порушення в діяльності деяких органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також складнощі в структуризації взаємодії між політичними суб'єктами [29]. Крім того, централізовані уряди виявляються менш ефективними у впровадженні місцевих підходів до відновлення постконфліктної економіки в порівнянні з децентралізованими. Органи місцевого самоврядування також можуть негативно впливати на відновлення екології, порушуючи модель сталого розвитку та віддаючи перевагу економічним заходам замість екологічних.

Економічні труднощі, пов'язані з обмеженими фінансовими ресурсами, тісно пов'язані з недосконалістю міжнародної практики відновлення життєдіяльності, яка не завжди враховує специфіку постконфліктних міст. Світовий досвід демонструє активну участь донорів, міжнародних установ та організацій у постконфліктних ситуаціях, які надають експертну підтримку, фінансові ресурси та встановлюють інституційні рамки для допомоги та розвитку постконфліктної економіки.

Проблема неформальної економіки полягає в тому, що під час відставання формальних інститутів неформальні організації починають активно функціонувати, надаючи послуги за вищими цінами для місцевих споживачів, що постраждали від конфлікту. Зростання неформальної економіки також несе потенційні ризики, такі як фізична небезпека і відсутність соціального захисту для мешканців постконфліктних міст [28].

Соціальні проблеми нерозривно пов'язані з економічними викликами. З одного боку, для відновлення постконфліктних міст необхідно створювати нові робочі місця та збільшувати рівень зайнятості, зокрема через залучення населення до процесу відновлення життєдіяльності. З іншого боку, виникають складнощі через нестачу робочої сили, яка була втрачена через смерть, травми або міграцію. Крім того, важливим є також рівень кваліфікації робочої сили, яка може виявитися недостатньою через «відтік мозків», втрату професійних навичок або недосконалу освіту, а іноді й надмірною, коли кваліфікація перевищує реальні потреби на ринку праці. Міграційні процеси значною мірою змінюють попит на місцевих ринках, що, у свою чергу, істотно впливає на економіку постконфліктних міст і створює додаткові виклики для відновлення їхніх сфер життєдіяльності [28].

Отже, процес відновлення постконфліктних міст стикається з низкою проблем, що, в основному, мають економічний характер, однак вимагають комплексного підходу до вирішення правових, ресурсних, інституційних і соціальних питань. Більшість цих проблем є взаємопов'язаними і можуть посилювати одна одну. Систематизація економічних труднощів відновлення сфер життєдіяльності постконфліктних міст та їхній зв'язок із правовими, ресурсними, інституційними й соціальними проблемами представлена на рис. 1.4.

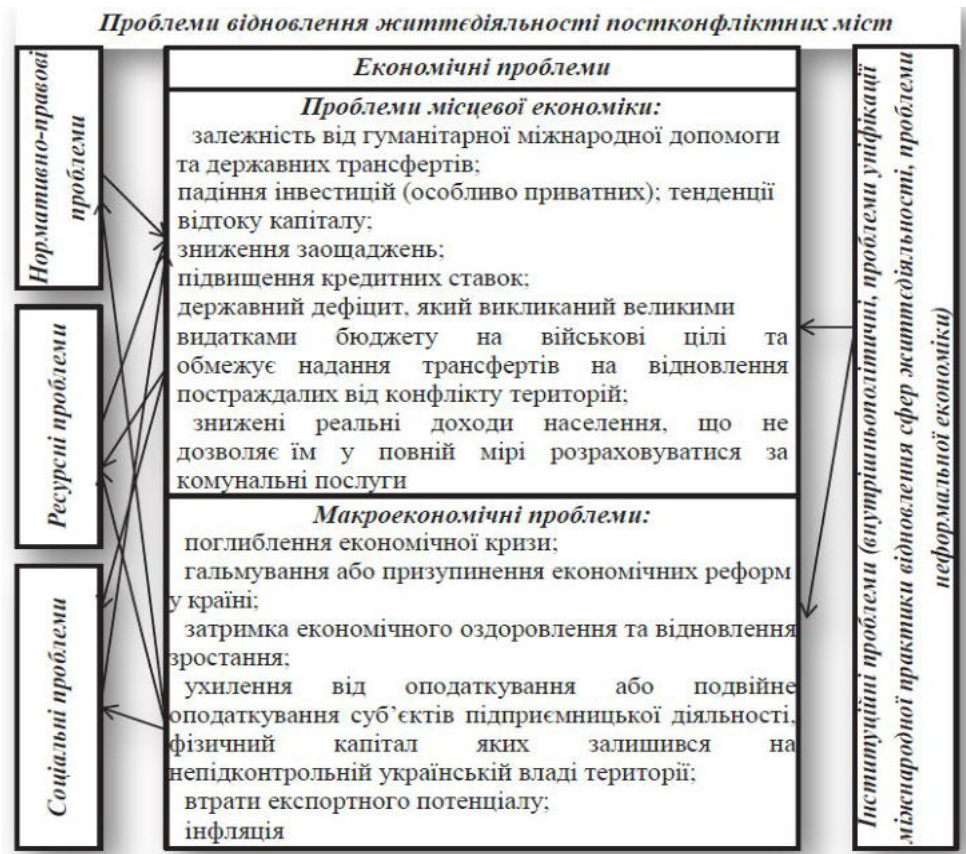

Рис. 1.4. Систематизація економічних викликів відновлення сфер життєдіяльності постконфліктних міст [28].

Тому раннє відновлення економіки постконфліктних міст повинно починатися з вирішення першочергових завдань, пов'язаних із забезпеченням базових потреб населення, таких як водопостачання та водовідведення, теплопостачання, енергопостачання, транспортне сполучення та дорожня інфраструктура, телекомунікації, будівництво й оновлення житла, міська архітектура та дизайн, надання соціальних послуг і забезпечення екологічної стійкості. Відновлення цих сфер створює основу для сталого розвитку постконфліктних міст [28].

Проте таке відновлення супроводжується низкою проблем, серед яких найважливішими є економічні, але вони нерозривно пов'язані з правовими, ресурсними, інституційними та соціальними проблемами, що розширює рамки дослідницької та регуляторної діяльності в процесі постконфліктного відновлення.

Для забезпечення прогресивних структурних змін у постконфліктній економіці міста необхідно комплексно вирішити ці складнощі, що є ключовою

умовою для зміцнення економічної стійкості та запобігання її уразливості перед потенційною нестабільністю.

1.3. Правове забезпечення економічного розвитку постконфліктних територій як ключовий фактор відновлення сфери життєдіяльності міста.

З 2014 року, коли розпочався збройний конфлікт, що супроводжувався окупацією частини територій Донецької та Луганської областей, а також повною окупацією Криму та міста Севастополя, в повсякденному вжитку з'явився термін «постконфліктні території». У міжнародно-правовій практиці цей термін здебільшого вживається для позначення територій держави, що зазнали руйнівного впливу через військові дії і перебувають на етапі відновлення життєдіяльності.

Цей термін набув поширення у вітчизняних комплексних наукових дослідженнях, що стосуються проблем відновлення та миротворчості в Донбасі. Зокрема, у національній доповіді «Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі» термін «постконфліктні території» згадується неодноразово (с. 192, 195, 349). Окрім того, у доповіді наводяться різні термінологічні варіанти, що описують особливості функціонування таких територій, зокрема: «постконфліктна психологічна реабілітація» (с. 194), «постконфліктна реабілітація» (у контексті фінансування, с. 195), «постконфліктні райони» (с. 303-304), «постконфліктне відновлення» (с. 189) [30].

Важливо з'ясувати, як законодавство України регулює відносини щодо постконфліктних територій, а також чи використовуються цей термін та відповідні положення у нормативно-правовій сфері, зокрема в контексті забезпечення економічної безпеки.

Аналіз нормативно-правової бази України показав, що на сьогодні термін «постконфліктні території» не набув належного використання. Це, ймовірно, пов'язано з тим, що в законодавстві використовуються близькі за змістом терміни, такі як «території, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту на Сході України» [31] та «регіони, що постраждали від збройного конфлікту» (у контексті східних регіонів України) [32]. Однак недоліком такого термінологічного визначення є те, що воно охоплює лише території, що знаходяться географічно на сході України та наразі перебувають під юрисдикцією України.

Тому виникає потреба впровадити у нормативно-правовий обіг більш універсальне поняття - «постконфліктні території». Однак визначення цього терміну могло б бути закріплене в Законі України від 21.06.2018 № 2469-VIII «Про національну безпеку України». Така пропозиція обґрунтована тим, що в статті 1 цього Закону вже містяться терміни «воєнний конфлікт», «збройний конфлікт» [33].

Зважаючи на те, що будь-який конфлікт знаходить своє рішення і вимагає усунення його наслідків, можна стверджувати про доцільність використання терміну «постконфліктні території» для позначення частини території України, яка зазнала негативного впливу внаслідок збройного конфлікту, перебуває під юрисдикцією України і потребує вжиття заходів для відновлення функціонування об'єктів життєдіяльності та виробничої сфери.

Загалом, пропозиція щодо введення терміну «постконфліктні території» в правовий термінологічний апарат у межах Закону України «Про національну безпеку України» обґрунтована тим, що ці території є найбільш уразливими до як внутрішніх, так і зовнішніх загроз їх економічній безпеці. Хоча ця проблема не акцентується в Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015, реалізація заходів щодо забезпечення економічної безпеки, визначених п. 4.9 [34], може закласти основи для подальшого економічного розвитку, включаючи відновлення постконфліктних територій.

Постконфліктні території, зокрема міста, що пережили збройні конфлікти, стикаються з численними труднощами під час відновлення. Економічне відновлення є одним з основних аспектів, який впливає на подальше функціонування цих територій. Однак без належного правового забезпечення цей процес може бути значно ускладнений. Правове забезпечення економічного розвитку є фундаментом для досягнення стабільності, розвитку інфраструктури та покращення життєвих умов на постконфліктних територіях.

Одним з основних завдань правового регулювання є створення ефективних умов для залучення інвестицій та відновлення економічної активності на постконфліктних територіях. У цих умовах надзвичайно важливою є розробка та імплементація спеціалізованих нормативно-правових актів, які б стимулювали економічне відновлення через покращення інвестиційного клімату. Зокрема, необхідно забезпечити прозорість у правовому регулюванні, запровадження податкових пільг, створення спеціальних економічних зон або іншої форми стимулювання для підприємств, що готові інвестувати в ці регіони.

Правове забезпечення економічного розвитку в постконфліктних містах повинно також охоплювати питання захисту прав власності, що є критично важливим для розвитку бізнесу та економічної діяльності. В умовах постконфліктного відновлення необхідно активно працювати над відновленням правових механізмів, які дозволяють ефективно захищати власність громадян і підприємств, що сприяє залученню як внутрішніх, так і міжнародних інвесторів.

Іншими важливими аспектами є створення правових основ для відновлення інфраструктури та соціальних послуг. Відновлення енергетичної, водопостачальної та транспортної інфраструктури потребує правового регулювання процесів укладання контрактів, виділення державних коштів на ці цілі та забезпечення ефективного контролю за їх використанням. Без належної правової підтримки такі проекти можуть зазнати затримок або навіть провалу, що значно ускладнить процес відновлення.

Додатково, правове забезпечення економічного розвитку має включати нормування трудових відносин, що є основою для забезпечення стабільного

функціонування місцевих підприємств та надання можливості для населення знаходити роботу. Після збройного конфлікту населення часто стикається з високим рівнем безробіття, тому правові інструменти, спрямовані на регулювання трудових відносин і підтримку малого бізнесу, стають важливим елементом відновлення.

Не менш важливим є правове регулювання для забезпечення сталого соціального розвитку. Після конфлікту особливу увагу слід приділяти правовим гарантіям соціального захисту, забезпеченню доступу до медичних послуг, освіти, пенсійної системи та інших соціальних гарантій для постраждалого населення. Лише після налагодження цих базових правових гарантій можна говорити про повноцінне економічне відновлення.

Таким чином, правове забезпечення економічного розвитку є критично важливим фактором для відновлення постконфліктних територій. Без належного правового середовища відновлення життєдіяльності міст стає значно складнішим, а інвестиційна привабливість цих територій значно знижується. Створення сприятливого правового поля для бізнесу, захист прав власності, відновлення інфраструктури, а також забезпечення соціального захисту — це ключові елементи для успішного відновлення постконфліктних міст.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз економічних втрат міст та регіонів України внаслідок війни

Економічні втрати міст та регіонів країни внаслідок війни можуть бути оцінені через різні показники, що охоплюють широкий спектр економічних аспектів. Зокрема, такими показниками є темп зростання або спаду валового внутрішнього продукту (ВВП), що залежить від інтенсивності виробництва, інвестицій та споживання в містах і регіонах; дефіцит бюджету, який може збільшуватися через підвищені витрати на оборону та зниження податкових надходжень; рівень інфляції, що може значно зрости через підвищення цін на товари та послуги через зменшення пропозиції та порушення логістичних ланцюгів. Зростання безробіття також є важливим показником, адже це може статися через руйнування підприємств, втрату робочих місць і евакуацію населення з міст і регіонів. Обсяг прямих іноземних інвестицій може знизитися через підвищення ризиків та невизначеність. Торговельний баланс погіршується через зменшення експорту та збільшення імпорту необхідних товарів, таких як військові матеріали або продовольство. Зовнішній борг може зрости, оскільки країна потребує додаткових фінансових ресурсів для покриття дефіциту бюджету та фінансування оборони. Інфраструктурні збитки в містах і регіонах можуть бути значними через руйнування транспортної, енергетичної та комунальної інфраструктури, що потребує великих витрат на відновлення. Зміни в структурі економіки, зокрема переорієнтація виробництва на військові потреби, можуть призвести до деградації цивільних секторів економіки [35].

Оцінка економічних втрат, вимагає детального вивчення таких факторів, площа втрачених територій та обсяг ВВП, що дозволить точно оцінити загальний вплив війни на економіку країни та її окремих регіонів.

Зрозуміло, що значна втрата територій має суттєвий вплив на економіку країни, оскільки вона веде до численних економічних втрат. Зокрема, втрата території означає втрату природних ресурсів, таких як доступ до корисних копалин, лісів, водних ресурсів та інших природних багатств, що могли б забезпечити економічну вигоду для міст і регіонів. Крім того, втрата сільськогосподарських угідь знижує виробництво продовольства та інших сільськогосподарських продуктів, що негативно позначається на економічній ситуації в регіонах. Втрата інфраструктури, зокрема доріг, мостів, електростанцій, водопроводів та інших об'єктів, що є критичними для економічної діяльності, також має великий вплив на розвиток міст і регіонів. Втрата виробничих потужностей, таких як заводи, фабрики та інші підприємства, розташовані на захоплених територіях, призводить до зменшення виробничої активності. Втрата житлового фонду, включаючи житлові будинки та інші об'єкти нерухомості, впливає на ринок нерухомості та житлові умови населення, а також знижує інвестиційну привабливість. Втрата бізнесів і підприємств, від малих до великих, що функціонували на втрачених територіях, призводить до зниження податкових надходжень та економічної активності в регіонах. Втрата туристичних об'єктів та територій також негативно позначається на доходах від туризму. Нарешті, втрата ринків і логістичних маршрутів вимагає переналаштування економічних зв'язків та логістичних маршрутів, що створює додаткові витрати. Таким чином, втрата території має прямий та довгостроковий вплив на економіку, зменшуючи потенціал для розвитку міст, регіонів і країни в цілому, а також утруднює створення добробуту [35].

Загальна площа України складає 603 628 км², що становить 5,7% території Європи та 0,44% площі планети (Website of the State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Cadastre). Цей показник робить Україну найбільшою країною, що повністю розташована в Європі, та другою за величиною країною континенту після Росії. Територія України простягається з заходу на схід на 1316 км і з півночі на південь на 893 км. У таблиці 1 подано дані про площу України та чисельність населення за регіонами станом на 2001 рік (Website of the State

Statistics Service of Ukraine. Population). Цей рік був обраний, оскільки саме в ньому відбувся Всеукраїнський перепис населення, який був проведений відповідно до резолюції Економічної і Соціальної Ради ООН від 19 липня 1995 року, що закликала країни-члени ООН провести національні переписи населення в період 1995-2004 років. Це був перший національний перепис після 1989 року, коли був проведений попередній перепис перед здобуттям Україною незалежності.

Згідно з даними Всеукраїнського перепису населення, загальна кількість населення України становила 48 млн 457 тис. осіб [36]. Як видно з Додатку А, для України характерна висока щільність населення, яка в середньому по країні складала 80 осіб на квадратний кілометр. Найменша щільність спостерігається на північному заході та півдні країни, де цей показник не перевищує 60 осіб/км². Особливо низька щільність у Чернігівській області – лише 39 осіб/км². Натомість найбільш густо заселені східні індустріальні регіони, де цей показник перевищує 90 осіб/км², а в Донецькій області досягає рекордних 183 осіб/км². Порівняно з 1989 роком, зниження чисельності населення в 2001 році було характерне для більшості регіонів країни, за винятком Волинської, Закарпатської, Рівненської областей та міста Києва, де чисельність залишалася на рівні 1989 року [36].

З березня 2014 року певні частини української території опинилися під окупацією Російської Федерації, зокрема Автономна Республіка Крим, місто Севастополь, а також окремі райони Херсонської області - зокрема Арабатська стрілка, півострів Ад (Чаплинський район) та Чонгар (Генічеський район). Починаючи з квітня 2014 року, контроль України над частиною Донецької та Луганської областей було тимчасово втрачено. Після початку повномасштабного вторгнення Росії в лютому 2022 року, до цих окупованих територій додалися нові, зокрема частини Херсонської, Харківської, Запорізької, Миколаївської, Дніпропетровської, Сумської та Одеської областей.

Наприкінці осені 2023 року представники апарату головнокомандувача Збройних Сил України оприлюднили дані, згідно з якими держава-агресор окупувала 109 тис. км² української території з загальної площі 603,6 тис. км². З

початку повномасштабного вторгнення Збройні Сили України змогли звільнити приблизно 39 тис. км² території [37].

Отже, на цей момент часткова окупація охоплює п'ять українських областей та Автономну Республіку Крим. Зокрема, під контролем агресора знаходиться Луганська область (26,3 тис. км², або 98% території), Запорізька (19,6 тис. км², або 73%), Херсонська (20,5 тис. км², або 72%), Донецька (15,07 тис. км², або 57%) та Харківська (603 км², або 2%). Також Росія утримує повний контроль над українським Кримом, що становить 26,9 тис. км² території [37].

Динаміка втрат України території окуповані росією наведено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Динаміка втрат території України внаслідок окупації росією

Регіон (область)	Дата окупації/деокупації	Площа (км ²) %	Втрати від площі регіону %	Втрати від загальної площі
Донецька.	07.04.2014	15075	57	2,5
Луганська	29.04.2014	26256	98	4,35
АР Крим	20.02.2014–	26945	100	4,46
Харківська	24.02.2022–	603	2	0,10
Запорізька	24.02.2022–	19861	73	3,29
Херсонська	24.02.2022–	20492	72	3,39
Чернігівська та Сумська	24.02.2022–06.04.2022	13996	38	2,32
Північ Київської області	24.02.2022–04.04.2022	7096	25	1,18
Частини Миколаївської області та правобережна частина Херсонської області	26.02.2022–11.11.2022	6005	11	0,99
Повернуто		39121		6,48
Втрачено і не повернуто		109232		18,10
Разом втрачено		148353		24,58

Джерело: [35].

Водночас варто зазначити території, які були звільнені українськими військами після тимчасової окупації Росією на початку повномасштабного вторгнення: 14 тис. км² — частини Чернігівської та Сумської областей; 12 тис. км² — північ та схід Харківської області; 7 тис. км² — північ Київської області;

6 тис. км² — частини Миколаївської області та правобережна частина Херсонської області. Загалом було звільнено 39 тис. км² території.

Зміни в території України, окупованій Росією, протягом років незалежності наочно представлені на рисунку 2.1.

Отже, аналіз даних показує, що на 2014 рік під тимчасовою окупацією Росії знаходилося 43 300 км², або 7 % від загальної території України. Після повномасштабного вторгнення Росії в 2022 році цей показник зріс у 2,9 рази [37].

Рис. 2.1. Динаміка зміни території України [38].

Наступним етапом є аналіз змін у обсягах ВВП України. Валовий внутрішній продукт (ВВП) — це макроекономічний показник, який відображає ринкову вартість усіх кінцевих товарів та послуг, вироблених за рік у всіх секторах економіки на території країни для споживання, експорту та накопичення, без врахування національної приналежності факторів виробництва [39]. Існують два основних види ВВП: номінальний і реальний. Номінальний ВВП визначається в поточних цінах конкретного року, тоді як реальний ВВП (з урахуванням інфляції) обчислюється за цінами попереднього або іншого базового року. Реальний ВВП дозволяє оцінити, наскільки зростання економіки є результатом реального збільшення виробництва, а не лише зростання цін. ВВП країни, при необхідності, може бути переведений в іноземну валюту, зазвичай у долари США. Динаміка номінального ВВП в доларах США, згідно з даними Світового банку та МВФ [40] представлена на рисунку 2.2. Також на рисунку 2.2. показано зміни ВВП у відсотках порівняно з попереднім роком.

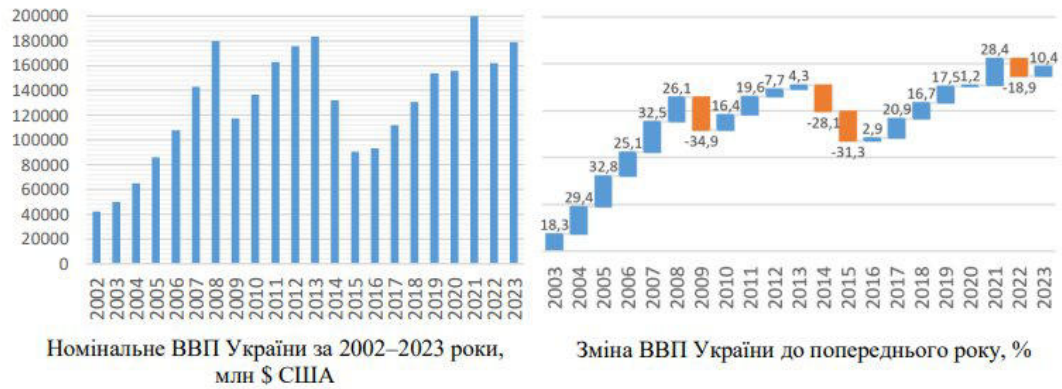

Рис. 2.2. Динаміка номінального ВВП України за 2002–2023 роки [41].

Повномасштабне вторгнення спричинило катастрофічні наслідки для української економіки, що призвели до її різкого спаду. У 2022 році національний продукт скоротився майже на третину, зокрема реальний ВВП знизився на 28,8%. Найбільший удар економіка зазнала в другому кварталі 2022 року, коли частина Київської області та північ України потрапили під тимчасову окупацію. У той період ВВП скоротився на 36,9%, що було зумовлено втратою виробничих потужностей, людських ресурсів та національних заощаджень. Як уже згадувалося, понад 6 мільйонів українців виїхали за кордон, майже 5 мільйонів стали внутрішньо переміщеними особами, а понад мільйон чоловіків було мобілізовано до Збройних Сил України. Це спричинило масове скорочення робочих місць, зниження рівня доходів і купівельної спроможності населення.

Проте, вже з третього кварталу 2022 року економіка почала демонструвати ознаки відновлення. Це стало можливим завдяки здатності бізнесу та населення адаптуватися до нових умов та відновленню споживчого попиту. Як результат, у 2023 році економіка України зросла на 10% після падіння на 19% у 2022 році. Однією з ключових причин позитивної динаміки стало надходження значних обсягів зовнішньої фінансової допомоги, що дозволило стабілізувати валютний ринок. Важливим фактором відновлення економіки в першій половині 2023 року стало активне зростання приватного споживання на тлі стабілізації валютного ринку та очікувань успішного контрнаступу. У другій половині року економіка отримала підтримку від хорошого врожаю, відсутності дефіциту електроенергії та відновлення експорту через морські порти.

Варто зазначити, що поряд із поступовим відновленням економіки України, існує інша важлива проблема — зміна структури економіки. Останнім часом частка державних витрат у загальній економічній картині значно зросла. Якщо у 2021 році частка державного управління в економіці України становила лише 7 %, то у 2022 році вона досягла приблизно 26 %. Водночас спостерігається значне зменшення частки окремих секторів: частка добувної промисловості знизилася з 8 % до 4 %, сільське господарство скоротилося з 12 % до 8 %, а сектор ІТ та телекомунікацій зменшився з 5 % до 3 %. Це свідчить про те, що значна частка ВВП тепер формується завдяки державним видаткам, які, в свою чергу, фінансуються завдяки допомозі та кредитам від міжнародних партнерів. Так, у 2023 році зовнішні надходження склали 42 млрд доларів США.

Одночасно з падінням економіки та зростанням державних витрат відбулося значне збільшення державного боргу. Державний борг — це сума всіх боргових зобов'язань держави перед кредиторами, включаючи юридичних та фізичних осіб, іноземні уряди та міжнародні організації. Він охоплює заборгованість центрального уряду, регіональних і місцевих органів влади, а також борги корпорацій з державною участю, пропорційно частці держави в їх капіталі.

У 2023 році державний борг України досяг 85 % від ВВП, порівняно з менше ніж 49 % у 2021 році. На початок 2024 року загальна сума боргу склала 145,3 млрд доларів США, що еквівалентно близько 5,6 трлн грн. За прогнозами Міжнародного валютного фонду, державний борг продовжить зростати і до 2025 року може сягнути 100 % ВВП. Динаміка державного боргу України представлена на рисунку 2.3.

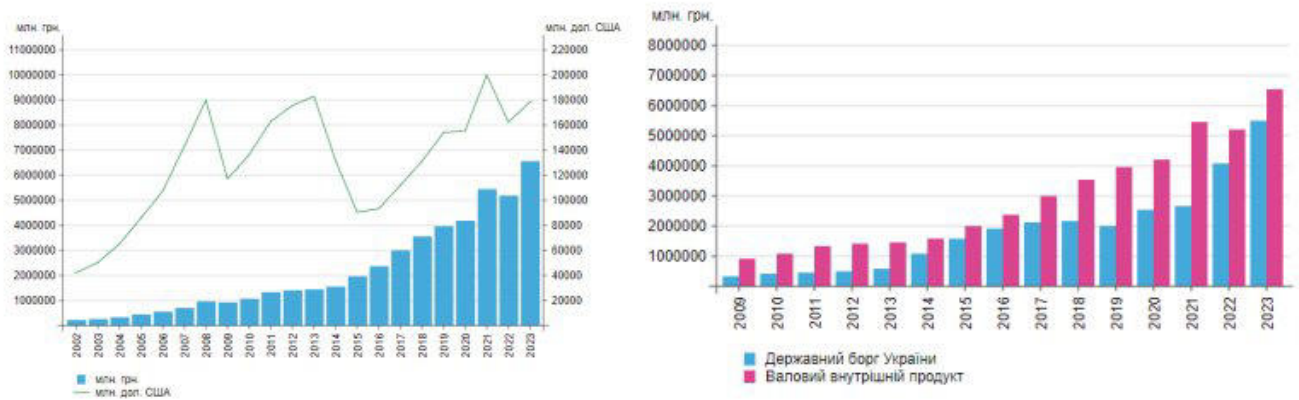

Рис. 2.3. Динаміка державного боргу України за 2002–2023 роки [41].

Як показує міжнародний досвід, сам по собі борг не є проблемою. Однак, іноземні позики повинні бути спрямовані на реальні інвестиції та використовуватися для вирішення позабюджетних завдань країни. На жаль, в Україні сьогодні значна частина іноземних запозичень направляється на вирішення оборонних та соціальних проблем, які тісно пов'язані з бюджетом. Внаслідок цього, в майбутньому, ймовірно, виникне необхідність залучення нових кредитів для обслуговування зовнішнього боргу. Це може призвести до негативних наслідків для фінансової стійкості країни та її боргової безпеки.

2.2. Оцінка впливу міграційних процесів на економічне відновлення постконфліктних територій

У останні роки країни Східної Європи зазнають суттєвих змін у міграційних процесах, що зумовлені переважно економічними, соціальними та політичними факторами. Головними напрямками є як внутрішні, так і зовнішні переміщення, причому останні часто спрямовані в країни Західної Європи. Основними причинами міграції є пошук кращих економічних умов та підвищення життєвого рівня. Крім того, зростання міграційних потоків в регіоні

спостерігається через політичну нестабільність, конфлікти та процеси соціальних та економічних трансформацій, що відбуваються в цих країнах.

Що стосується України, то за останні два десятиліття країна пройшла через різноманітні міграційні етапи, які можна умовно поділити на чотири основні періоди [42]:

1. Ранній період після здобуття незалежності (1991–2004 рр.). Цей етап характеризувався інтенсивною внутрішньою міграцією, передусім із сільської місцевості до міст, а також значною міграцією за кордон.

2. Інтеграційний період (2004–2013 рр.). На цьому етапі внутрішня міграція в Україні зберігалася, зокрема, посилювалась урбанізація, коли люди масово переміщувалися з сіл до міст. Однак найбільш значущим явищем цього періоду стало зростання зовнішньої міграції, особливо в країни Західної Європи. Причиною цього стали процеси розширення Європейського Союзу та введення безвізового режиму для громадян України. Багато українців вирушили на заробітки до Польщі, Італії, Іспанії та інших країн ЄС. Крім того, Україна перетворилася на транзитний пункт для мігрантів з Азії та Африки, які прагнули потрапити до Західної Європи.

3. Окупаційний період (2014–2021 рр.). Військові дії на сході країни істотно вплинули на внутрішні міграційні потоки. Внаслідок бойових дій кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) різко зросла, адже багато людей покидали зони конфлікту в Донецькій та Луганській областях. У цей період також спостерігалось значне зростання еміграції: багато українців шукали притулку в сусідніх країнах, особливо в Польщі та інших країнах ЄС. Трудова міграція залишалася важливим чинником, адже все більше українців шукали можливості працевлаштування за кордоном.

4. Воєнний період (з 24 лютого 2022 р. до сьогодні). Російсько-українська війна, що розпочалася 24 лютого 2022 року, спричинила глибокі зміни в міграційних процесах. Масштабні бойові дії та руйнування призвели до масового переміщення людей, мільйони українців були змушені покинути свої домівки в пошуках безпеки, як всередині країни, так і за її межами. За цей час

кількість біженців і шукачів притулку значно зросла, причому більшість українців шукає захист у сусідніх країнах, таких як Польща, Угорщина, Словаччина, Румунія, Молдова, а також в інших частинах Європи.

Війна також істотно вплинула на внутрішні міграційні процеси, оскільки численні українці були змушені покинути свої домівки через бойові дії, часто переміщуючись до більш безпечних регіонів, переважно на захід та в центральні частини країни. Український уряд разом із міжнародними організаціями активно працює над наданням гуманітарної допомоги, підтримуючи переміщених осіб через надання притулку, продуктів харчування та медичної допомоги.

Таким чином, поточний військовий період радикально трансформував міграційні моделі в Україні, адже війна призвела до масового переміщення людей та значного збільшення числа біженців і шукачів притулку. Ця ситуація створила величезний тиск як на уряд України, так і на міжнародне співтовариство, яке має вирішувати гуманітарну кризу та надавати необхідну підтримку тим, хто постраждав від триваючих бойових дій.

Для більш повного розуміння втрат, проаналізуємо зміни чисельності населення України порівняно з 2001 роком. У Додатку Б наведено дані про зміну чисельності населення у 2010, 2015 та 2022 роках у порівнянні з 2001 роком за регіонами України [36].

Актуальна статистика міграційних потоків представлена в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Міграційні процеси в Україні під час війни 2022 року [43].

Категорія	Кількість людей
Внутрішньо переміщені особи (ВПО)	> 7 мільйонів
Біженці та шукачі притулку	9,567,033
Маятникові транскордонні переміщення	3,793,403
Громадяни України за кордоном	> 2 мільйони
Населення на тимчасово окупованих територіях (ТОТ)	> 1,5 мільйона
Мобілізоване населення в Україні	Понад 1 мільйон

Графічне зображення динаміки змін чисельності населення представлено на рисунку 2.4.

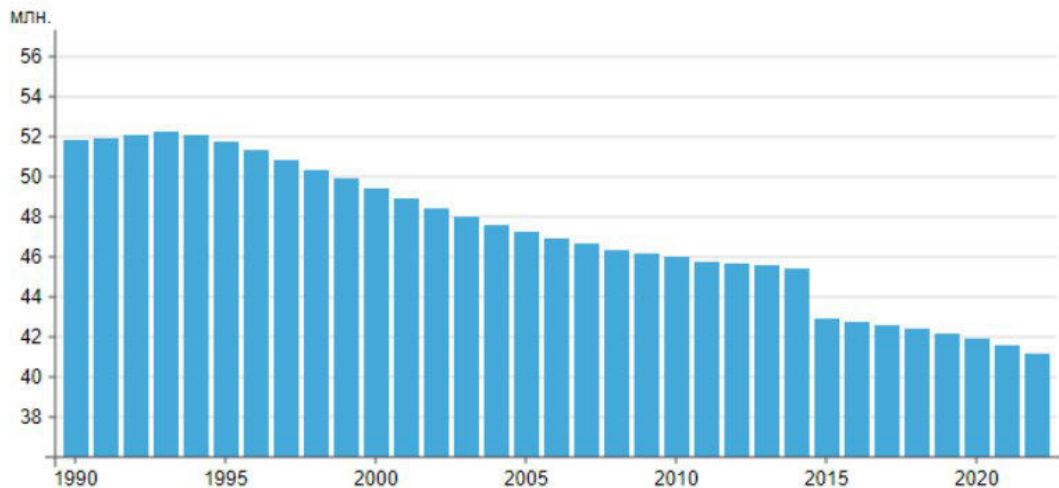

Рис. 2.3. Динаміка зміни чисельності населення України [36].

Отже, за останні десять років чисельність населення України зменшилася майже на 40 %. Так, у 2013 році кількість населення, ймовірно, становила 45,5 млн осіб. Однак ця цифра, ймовірно, була завищена на кілька мільйонів через відсутність перепису та неврахування ряду факторів. Після 2013 року відбулися події, які негативно вплинули на чисельність населення України.

За оцінками Інституту демографії, станом на 2024 рік на території, що контролюється Україною, проживає 31 мільйон осіб. Ще 4,1 мільйона перебувають на тимчасово окупованих Росією територіях, близько 4,9 мільйона — у країнах Європейського Союзу, Північної Америки, а також депортовані до Росії та Білорусі [44].

Триваюча війна в Україні має суттєвий вплив на демографічний розвиток країни. У 2023 році чисельність населення скоротилася до 33 мільйонів осіб, що є значним зниженням порівняно з попередніми роками. Цей тренд викликає серйозне занепокоєння щодо довгострокових демографічних перспектив України. До початку війни демографічні прогнози вказували на поступове скорочення населення. У 2014 році чисельність становила 45 245 тис. осіб, а до 2020 року вона зменшилася до 44 396 тис. осіб. За довоєнними прогнозами очікувалося подальше зниження до 43 646 тис. осіб до 2025 року, а до 2060 року — до 36 618 тис. осіб (рис.2.5.).

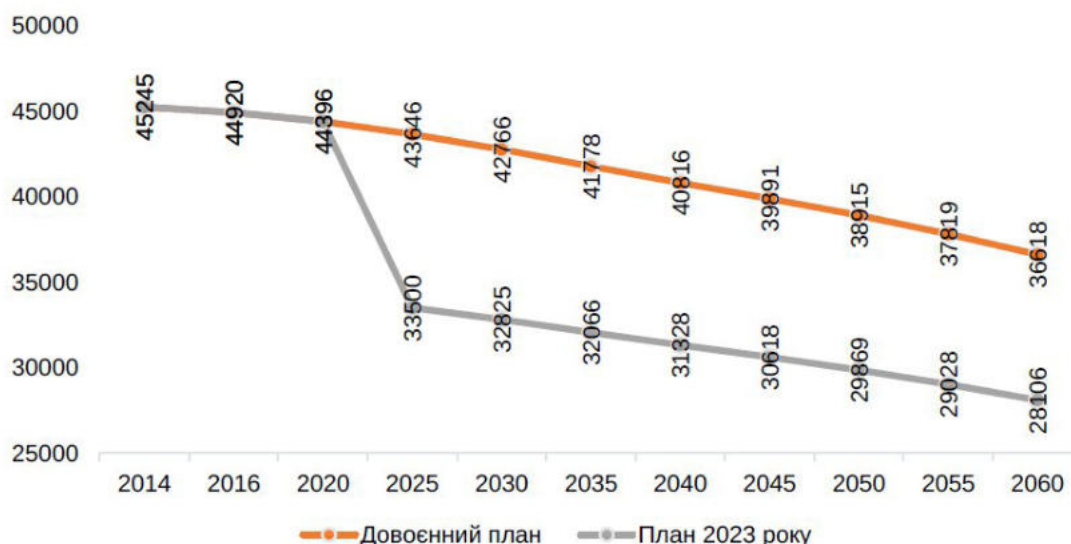

Рис. 2.5. Прогнозні та кориговані прогнози чисельності населення України [45]

Проте, як показують актуалізовані прогнози, війна істотно вплинула на ці цифри. На 2025 рік чисельність населення може зменшитися до 33 500 тис. осіб, що є значно більшим скороченням, ніж прогнозувалося раніше. До 2030 року чисельність може становити 32 825 тис., а до 2060 року вона, ймовірно, досягне лише 28 106 тис. осіб. Якщо така тенденція збережеться, то до 2060 року населення України може знизитися до 26 мільйонів осіб, що значно нижче за довоєнні прогнози.

Це демографічне скорочення є серйозним викликом для соціально-економічного розвитку країни, особливо в умовах війни. Зміни в структурі населення, спричинені війною, можуть мати тривалий і глибокий вплив на економіку України. Зокрема, за даними на 2022 рік, в Україні було 10 841 117 пенсіонерів. Війна призвела до значного переміщення молодого населення, що загострює проблему старіння. Зі зменшенням кількості економічно активних громадян країна зіткнеться з низкою труднощів у підтримці економічного зростання та забезпеченні соціального добробуту населення.

Основною причиною виїзду українців за кордон є бойові дії на території країни. Значна частина з них не має наміру повертатися. За різними оцінками, від 1,4 до 2,3 мільйона українців планують залишитися за кордоном. Негативні наслідки існуючої демографічної ситуації вже відчутні. Це впливає на кілька

сфер, таких як ринок праці, де спостерігається дефіцит кадрів, зокрема у сферах безпеки та оборони, що послаблює нашу здатність протистояти ворогу. Також змінюється структура бюджету, оскільки з часом зросте необхідність збільшення витрат на утримання осіб старшого віку та інших соціальних потреб.

Криза на ринку праці. Зменшення кількості працездатного населення призведе до дефіциту кваліфікованих працівників, що може спричинити зростання заробітної плати для тих, хто залишиться. Однак це, в свою чергу, може призвести до зниження продуктивності та збільшення витрат для бізнесу. За прогнозами МВФ, до 2050 року робоча сила в Україні зменшиться на 30% [46].

Охорона здоров'я. Старіння населення призведе до зростання попиту на медичні послуги, що створить додаткове навантаження на систему охорони здоров'я. За прогнозами Всесвітньої організації охорони здоров'я, до 2050 року частка осіб старше 65 років збільшиться до 31,5%, що суттєво підвищить попит на медичні послуги [47].

Рівень прямих іноземних інвестицій в Україні наразі складає 0%. У умовах війни цей показник залишатиметься незмінним, однак після завершення війни очікується значне прискорення притоку прямих іноземних інвестицій. Податкові надходження до державного бюджету зменшуються, водночас витрати на соціальні виплати зростають. Наприклад, витрати на підтримку тимчасово переміщених осіб перевищують 14 млрд грн щомісяця [48].

Соціальне забезпечення. Зі збільшенням кількості пенсіонерів та скороченням робочої сили система соціального забезпечення може зазнати значного тиску. МВФ прогнозує, що старіння населення спричинить зростання державних витрат на пенсії та медичну допомогу [49].

Загалом, демографічні зміни в Україні, ймовірно, матимуть суттєвий вплив на економіку та суспільство в цілому, зокрема на економічну життєдіяльність міст. Зміни у віковій структурі населення та міграційні процеси можуть призвести до зменшення робочої сили, що вплине на виробничі потужності та рівень споживчого попиту в урбанізованих регіонах. Уряд та приватний сектор

повинні будуть адаптуватися до нових реалій, розробляючи політику і стратегії, які допоможуть зменшити негативні наслідки для міст, зокрема в сфері інфраструктури, зайнятості та соціального забезпечення, і максимізувати потенційні переваги від змін, орієнтуючись на інновації, залучення інвестицій та підтримку економічної стабільності.

Для запобігання майбутнім економічним кризам в Україні уряд міг би розглянути кілька стратегій, зокрема в сфері міграційної та демографічної політики, зокрема [42]:

- Заохочення імміграції кваліфікованих працівників. Для компенсації втрати робочої сили через міграцію уряд може впровадити цілеспрямовану імміграційну політику, сприяючи залученню кваліфікованих кадрів через спрощення візових процедур та підтримку бізнесу в наймі іноземних спеціалістів.

- Розвиток вітчизняної робочої сили. Інвестиції в освітні програми та перепідготовку робочої сили, особливо в секторах з дефіцитом кадрів, допоможуть зменшити залежність від імміграції та сприятимуть створенню нових робочих місць, зокрема в міських агломераціях.

- Покращення соціальних послуг. Підвищення якості соціальних послуг, таких як охорона здоров'я та освіта, може сприяти утриманню населення в країні та залученню іммігрантів, що позитивно вплине на економічну стабільність міст та зростання їхньої економічної життєдіяльності.

- Заохочення зростання населення. Уряд може реалізувати політику, що стимулює зростання населення, наприклад, через надання фінансових і соціальних пільг для подружніх пар, які мають більше дітей, або покращення підтримки сімей з дітьми. Це сприятиме збільшенню робочої сили та допоможе подолати демографічні виклики.

- Подолання політичної нестабільності. Триваюча війна поглибила економічну кризу в Україні, тому уряд повинен зосередитися на відновленні стабільності. Це забезпечить сприятливі умови для залучення іноземних інвестицій та стимулюватиме економічне зростання.

Завдяки цим заходам Україна зможе зменшити негативний вплив міграційних та демографічних змін, забезпечивши економічну стабільність, зокрема в містах, та попередити майбутні кризи.

2.3. Дослідження проблемних аспектів відновлення соціально-економічного розвитку постконфліктних територій України.

24 лютого 2022 року Росія здійснила повномасштабне вторгнення на територію України, що спричинило численні жертви, руйнування промислових підприємств через їх часткову чи повну знищення, знищення житла та інших об'єктів соціальної інфраструктури, а також викликало інші серйозні наслідки. Всі ці фактори в сукупності створюють картину масштабної гуманітарної катастрофи в Україні. Як зазначається в дослідженні Центру економічної стратегії (ЦЕС) [50], через відсутність повних статистичних даних наразі неможливо точно оцінити всі втрати економіки України від війни. Однак вже відомо, що падіння реального ВВП країни у 2022 році склало 29,2 %, а 13,5 млн осіб були змушені покинути небезпечні регіони. Більше 7 мільйонів людей опинилися за межею бідності, і рівень бідності сягнув 24 % населення [51]. Прогнозовані економічні втрати через військові дії загострюються через різке зниження експортних можливостей, зокрема через блокаду морських портів, втрату металургійних підприємств і мінування полів, що ускладнює проведення сільськогосподарських робіт, збір врожаю, а також ведення тваринництва.

Згідно з даними Державної служби статистики України та Центру економічної стратегії (ЦЕС), станом на 2023 рік найбільші збитки від війни зазнали десять регіонів України, зокрема: Донецька область - 38,8 млрд дол.; Харківська область - 31,1 млрд дол.; Луганська область - 17,0 млрд дол.; Запорізька область - 13,4 млрд дол.; Київська область та м. Київ - 11,1 млрд дол.; Херсонська область - 10,5 млрд дол.; Миколаївська область - 7,4 млрд. дол.;

Чернігівська область - 6,4 млрд дол.; Сумська область - 3,2 млрд дол.; Дніпропетровська область - 2,2 млрд дол [52].

Проект економічного відродження України, розроблений експертами People-centered economic development, ґрунтувався на концепції відновлення економіки через підтримку малого бізнесу, зокрема через надання пільгових кредитів для малих і середніх підприємств.

Як зазначає Л. Шкляр: «масове підприємництво здатне створити нові робочі місця та стимулювати розвиток ринків товарів і послуг. Згідно з проектом передбачався також інтенсивний розвиток інформаційних технологій, Інтернету, розробка та реалізація цільових програм гуманітарного спрямування для відновлення економіки України» [53]. Проект «Економічний розвиток, орієнтований на людей», отримав позитивні відгуки від економістів та інших спеціалістів, але його реалізація на практиці не відбулася.

У квітні 2022 року А. Ослунд запропонував низку ініціатив для нового Плану Маршалла для України [54]. Він підкреслює, що Україна має можливість побудувати потужну економіку, взявши за приклад Польщу 1989 року, і що першим кроком на шляху до економічного успіху має стати створення «сильних інститутів», що є основним пріоритетом стратегічного плану відновлення країни після війни.

Термін «сильні інститути», означає систему державного управління, яка ґрунтується на компетентності та відсутності корупційних механізмів, включаючи особисті зв'язки, а також на принципах верховенства права в цілому. Для створення таких «сильних інститутів» пропонується провести реформи в судах, прокуратурі та Службі безпеки України. Варто зазначити, що судова реформа в Україні була розпочата ще в 2014 році в рамках національного проекту економічних реформ. Метою цієї реформи було приведення судочинства до стандартів ЄС, а також забезпечення захисту прав, свобод та інтересів громадян шляхом своєчасного, ефективного та справедливого вирішення правових спорів на основі верховенства права [55].

В рамках децентралізації місцеві органи отримали реальні повноваження, що дозволяє їм розробляти механізми відновлення розвитку територій, орієнтуючись на власні ресурси. З думкою А. Ослунда про важливість механізмів саморозвитку для економічного відновлення можна погодитись, однак слід також врахувати, що зарубіжний досвід відновлення економік регіонів після воєнних конфліктів показує значну роль фінансової допомоги з боку інших країн у цьому процесі.

Другим стратегічним пріоритетом повоєнного економічного відновлення України є приватизація «тисяч державних підприємств», які, на думку А. Ослунда, витрачають бюджетні кошти та беруть участь у корупційних схемах. Після завершення чергового етапу приватизації в Україні повинна залишитися лише обмежена кількість державних підприємств, на яких буде впроваджено корпоративне управління.

Пропозиції щодо приватизації більшості державних підприємств потребують детальнішого уточнення, оскільки ці питання пов'язані з пошуком інвесторів, розробкою прозорих механізмів приватизації та визначенням ролі державного сектора в економіці країни. Крім того, важливо врахувати значення державних підприємств для економічної стабільності регіонів. Це вимагає додаткового економічного обґрунтування з огляду на ризики, переваги та соціальні наслідки для населення.

Третім пріоритетом Плану економічного відновлення України А. Ослунд вважає репарації. Він пропонує створення Українського фонду розвитку, який повинен бути сформований за кордоном. Для забезпечення ефективного управління до ради директорів цього фонду мають увійти переважно іноземці. У складі Фонду автор рекомендує залучити міжнародні організації, такі як Європейський Союз, МВФ, Світовий банк, ЄБРР, Європейський інвестиційний банк та ООН [55].

Досвід відновлення економіки Японії після Другої світової війни показує, що після конфлікту надзвичайно важливим є процес визначення стратегічних пріоритетів для відновлення окремих галузей економіки та розробка відповідних

заходів, які сприятимуть цьому процесу. Для управління економічним відновленням Японії була розроблена стратегія, яка базувалася на індустріалізації, технологічному розвитку, стимулюванні внутрішньої торгівлі та експорту. Ця стратегія супроводжувалася детальними програмами підтримки розвитку ключових галузей промисловості. Основні чинники економічного відновлення після воєн та конфліктів наведені у таблиці 2.3.

Отже, міжнародний досвід вирішення проблем у регіональному розвитку після воєнних конфліктів підтверджує надзвичайно важливу роль зовнішньої фінансової допомоги в економічному відновленні, без якої подолання повоєнних викликів є неможливим. Така допомога має надходити здебільшого у формі грантів, а також довгострокових позик під низькі відсотки. Вибір інвестиційних проєктів, що реалізовуватимуться на регіональному рівні за рахунок донорських коштів, повинен базуватись на визначальній ролі самих регіонів, що відповідає принципам економічної децентралізації в країні. Важливим аспектом є детальне економічне обґрунтування ефективності запропонованих проєктів, а також оцінка очікуваного соціального впливу, зокрема покращення якості життя населення в регіонах.

Таблиця 2.3.

Ключові фактори відновлення та розвитку країн після закінчення воєнних конфліктів

Фактори	Країни			
	Німеччина	Японія	Південна Корея	Грузія
Нова команда реформаторів	+	+	+	+
Визначення концепції та моделі розвитку	+	+	+	+
Розробка внутрішньої та міжнародної економічної політики	+	+	+	+
Реалізація структурних реформ, спрямованих на оновлення та нарощування виробництва і торгівлі, підвищення продуктивності праці, зайнятості, посилення цінової стабільності	+	+	+	+
Визначення пріоритетних (ключових) галузей і напрямів розвитку	+	+	+	+
Зовнішня допомога (грошова, ресурсна)	+	+	+	+
Розроблений механізм використання власних (для поточних витрат) і запозичених (для капітальних інвестицій) коштів	+	+	+	+
Контроль (обмеження прав уряду) кредиторів над діями уряду (використанням отриманих коштів).	+	+	-	-
Створення ефективної системи управління економікою	+	+	+	+
Зростання та споживання доходів населення	+	-	+	+
Боротьба з корупцією	+	+	+	+
Географічна наближеність і доступність містких ринків	+	-	+	+
Недопущення надмірної концентрації виробництва і капіталу, уникнення формування монополій	+	+	+	-
Реалізована соціальна політика	+	+	+	-

Джерело: [56].

Pascariu G. C. та інші дослідники наголошують на необхідності поглиблення наукових знань, що є основою для стабільної реконструкції України. Для цього важливо зібрати та проаналізувати регіональний науковий досвід на етапі відновлення після укладення мирної угоди. Через систематичні інтерв'ю та анкетування українських експертів та зацікавлених сторін, в статті [57] були виявлені регіональні потреби у наукових знаннях та пов'язаних з ними ініціативах, які повинні стати пріоритетними в рамках української просторової економіки під час післявоєнного відновлення. Оперуючи цим концептуальним підходом, Кизим М. О. та Белікова Н. В. визначили 25 пріоритетних напрямів для посилення наукових знань, необхідних для відновлення соціально-економічного розвитку регіонів України в повоєнний період, а також окреслили потенційні проблемні аспекти, що потребують вирішення (Додаток В) [58].

Виклики та проблемні аспекти, наведенні в Додатку В, повинні бути враховані при створенні механізмів для вирішення проблемних ситуацій в регіонах України в повоєнний період. Зокрема, Е. Лібанова зазначає, що для повоєнної економічної реконструкції України важливо орієнтуватися на такі основні складові [59]: «національна безпека; відновлення конкурентоспроможної та стійкої економіки; забезпечення безпечного для життя та здоров'я довкілля; створення сприятливого соціального середовища; підвищення якості життя».

Можна погодитися з тим, що зазначені блоки повинні стати основою для створення механізму відновлення соціально-економічного розвитку регіонів України після війни. На думку Кизим М. О. та Белікової Н. В., цей механізм має включати такі складові (Додаток Г).

Таким чином, основою механізму відновлення соціально-економічного розвитку регіонів України після війни можна вважати блоки 1-3, представлені в Додатку Б. Їх реалізація створить стабільну базу для подальшого соціально-економічного відновлення постраждалих регіонів України. Блоки 4 і 5 формують відповідно економічні та соціальні передумови для відновлення. Кожен із цих блоків має важливе значення у загальному процесі відновлення та вимагає скоординованих зусиль на місцевому, національному та міжнародному рівнях.

Успішна реалізація запропонованих заходів у межах визначених блоків механізму сприятиме створенню сприятливих економічних умов для повоєнного відновлення та розвитку регіонів України, а також дозволить вирішити соціальні проблеми, що виникли внаслідок війни.

РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ «SMART-CITY» ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СФЕРИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ: ДОСВІД ІНШИХ КРАЇН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Одним із пріоритетних завдань для відновлення умов життя на постконфліктних територіях є впровадження комплексних заходів з відновлення житлово-комунальної інфраструктури, виробничих та соціальних об'єктів у сусідніх регіонах, а також забезпечення зайнятості осіб, які постраждали від бойових дій. Найбільш перспективним є сценарій залучення інвестиційних ресурсів на новій, інноваційній основі шляхом поетапного впровадження моделі управління містом «SMART-city». Оскільки традиційні антикризові підходи не забезпечать швидкого результату чи значного соціально-економічного зростання, досвід успішно розвиваються країн підтверджує ефективність SMART підходу до місцевого управління та підтримки розвитку конкурентоспроможних, бюджетоутворюючих підприємств. Вкладати кошти в відновлення потенціалу міст довоєнного періоду не має сенсу, оскільки технології стрімко розвиваються в усіх сферах. Головна складність полягає у реалізації стратегії швидкого і масштабного відновлення, з орієнтацією на впровадження елементів концепції «SMART-city» у сфері життєдіяльності постраждалих територій, які стануть основними точками зростання.

В Україні існує ряд нормативно-правових актів, які можуть стати основою для розвитку «розумних міст», однак більшість стратегічних макроекономічних документів мають декларативний характер, оскільки практична реалізація цих завдань потребує значних фінансових ресурсів і кадрових витрат. В умовах дефіциту в усіх сферах країни це важко здійснити на необхідному рівні. Під концепцією Smart city реалізується багато проєктів, тому важко дати чітке визначення «розумного міста». Класичний підхід передбачає, що «розумним» є

місто, яке використовує інформаційні технології для забезпечення комфортних умов життя. Інші підходи лише доповнюють це визначення в різних напрямках.

У деяких наукових дослідженнях [60] проведено детальний аналіз ключових термінів з різних джерел, зокрема було визначено та проаналізовано терміни, класифіковано їх за частотою використання та згруповано в загальні категорії, такі як: ІКТ (інформаційні та комунікаційні технології), інфраструктура, навколишнє середовище, люди/громадяни/суспільство, якість життя/стиль життя, управління/менеджмент/адміністрування, економіка/ресурси, мобільність. В результаті цього аналізу визначено шість основних складових, які є важливими для розуміння концепції «інтелектуального міста»: «розумне» життя (безпека та якість), «розумне» управління (е-демократія), «розумні» люди (освіта та навички), «розумна» економіка (економічна діяльність), «розумне» середовище та стійкість (ефективність та стабільність), «розумна» мобільність (логістика та інфраструктура) [60].

Фокус-група MCE-T з Smart Sustainable Cities визначила «розумне місто» як інноваційне місто, що використовує інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ) та інші засоби для підвищення якості життя, ефективності роботи та обслуговування міських систем, а також для підвищення конкурентоспроможності, водночас забезпечуючи відповідність потребам теперішніх і майбутніх поколінь, з дотриманням економічних, соціальних та екологічних аспектів [60]. Це визначення, окрім класичного підходу, враховує принципи сталого розвитку щодо забезпечення потреб наступних поколінь. Однак точніше суть «розумного міста» визначатиме не інноваційний, а цифровий підхід, орієнтуючись на інформаційні та цифрові технології концепції «SMART-city». Згідно з дослідженнями Economic Commission for Europe, важливо враховувати культурне середовище, яке є найбільш оцифрованим на сьогодні. Використання міжнародно стандартизованого визначення «розумного міста» дозволяє класифікувати це явище як новий об'єкт досліджень, що вимагає не часткової, а комплексної реалізації.

Згідно з даними [61], концепція Smart city реалізована в різних формах у 2500 містах по всьому світу. Проте шведська ІТ-компанія Easy Park у своєму відомому рейтингу Smart city industries виділяє лише 500 розумних міст. Водночас існує чимало скептиків, які зазначають, що цілісна концепція Smart city реалізована не так широко. В основному це лише набір окремих елементів, таких як точки Wi-Fi, мобільні додатки, різноманітні сенсори і датчики, автоматизовані паркомати, сервіси для утилізації відходів, системи відстеження вкрадених велосипедів тощо.

У Барселоні, з населенням 1,6 млн осіб, функціонує єдина система для збирання даних з усіх лічильників: електрики, водопостачання, дорожньої обстановки та рівня шуму [62]. Ліхтарі реагують на присутність пішоходів, а датчики на сміттєвих баках повідомляють про їх заповненість. Система зрошення в парках дозволяє щорічно економити 550 000 доларів США [62].

У Лондоні, з населенням 8,6 млн осіб, система «розумного міста» найкраще реалізована в транспортній сфері. В місті розроблено понад десять додатків та онлайн-сервісів для планування маршрутів та інформування громадян. Також впроваджена система розпізнавання пожеж SAS, яка виявляє найбільш пожежонебезпечні будинки за 60 критеріями [62].

Сідней, з населенням 4,8 млн осіб, оснащений системою контролю дорожнього руху SCATS, яка регулює тривалість сигналів світлофора залежно від завантаженості доріг, що дозволяє зменшити затори на 40% та скоротити споживання палива на 12%. Сідней також вважається найбільш зеленим з «розумних» міст, оскільки має численні парки та близько 150 будівель з зеленими дахами та стінами [62].

У 2019 році Сінгапурський університет технологій та дизайну разом з обсерваторією Smart city Центру світової конкурентоспроможності IMD провели дослідження найбільш "розумних міст" світу за такими критеріями: рівень охорони здоров'я та безпеки, мобільність та громадська активність. За результатами дослідження, яке охопило 102 міста, Сінгапур очолив рейтинг "розумних міст". На другому місці – Цюрих (Швейцарія), за ним йдуть: Осло

(Норвегія), Женева (Швейцарія), Копенгаген (Данія), Окленд (Нова Зеландія), Тайбей (Тайвань), Гельсінкі (Фінляндія), Більбао (Іспанія), а десятку лідерів закриває Дюссельдорф (Німеччина). Київ також увійшов до цього рейтингу, зайнявши 92-гу позицію [63].

Таким чином, процеси впровадження та розвитку концепції «SMART-city» лише починають набирати обертів у світі, тому сучасні стратегічні документи на територіальному та національному рівнях потребують перегляду з урахуванням інтеграції та кореляції з принципами розвитку «розумних міст».

Концепція «SMART-city» базується на інтеграції шести основних структурних елементів: інтелектуальна економіка, мобільний доступ, розумне середовище, комфортне житло, прогресивне населення та сучасне управління. Це забезпечує комплексне вирішення завдань відновлення та розвитку життєво важливих сфер міст на постконфліктних територіях. Перехід до управління містами за принципами SMART-city дозволить трансформувати статус територій із постконфліктних і дотаційних у «розумні» без потреби проходити проміжні етапи відновлення. Це, з одного боку, вимагатиме значно більших фінансових вкладень, але, з іншого боку, значно скоротить час на відновлення, пришвидшить отримання доходів і розширить можливості для подальшого розвитку.

Сучасні технології суттєво впливають на ефективність вирішення проблем швидко зростаючих або відновлюваних міст. Управління міським середовищем на основі концепції Smart city та розвиток компетенцій людей передбачає створення центрів компетенцій для Smart city, що надають допомогу у визначенні проєктів, розробці KPI, технологічному та фінансовому навчанні, освоєнні управління змінами та оцінці результатів прийнятих рішень.

На даний момент існують різні механізми реалізації Smart city, зокрема: державно-приватне партнерство без використання бюджетних коштів, спільні інновації, що залучають громадськість та бізнес до вирішення місцевих проблем (зокрема, через пропозиції з регуляторних змін та технологічних рішень). Моделі фінансування включають малий бізнес та ініціативи місцевої виконавчої влади,

що визначають потреби та шукають інвесторів для реалізації. Проте, на шляху впровадження цієї концепції для вирішення проблем міст на постконфліктних територіях існують численні перешкоди фінансового та людського характеру, що буде визначати темпи та якість соціально-економічного зростання таких територій

ВИСНОВКИ

Суть постконфліктного відновлення полягає в складній системі взаємозв'язків між його суб'єктами та об'єктами, які базуються на певних принципах і орієнтовані на досягнення конкретних цілей у зовнішньому середовищі. Такий підхід передбачає уточнення елементів цієї системи та оптимізацію взаємодії між ними для забезпечення більш ефективного функціонування.

Відновлення сфер життєдіяльності постконфліктних територій, зокрема інфраструктури та комунального господарства, є першим і невід'ємним етапом розвитку міст після конфлікту. Однак успішний розвиток промисловості та підприємництва як основи економічного відродження, що є стратегічним завданням на довгострокову перспективу, тісно пов'язаний з попереднім відновленням таких критичних сфер, як водопостачання, водовідведення, енергопостачання, транспортне сполучення, дорожня інфраструктура, телекомунікації, будівництво та оновлення житла, міська архітектура, дизайн, надання соціальних послуг та екологія. Проте на шляху відновлення постконфліктних економік стоїть низка серйозних перешкод: неприязнь до інвестицій з боку приватних секторів через високий рівень ризику та невизначеності, проблеми з державним фінансуванням місцевих програм, а також макроекономічні фактори країни, що пережила або переживає збройний конфлікт, що ускладнює процес відновлення інфраструктури пошкоджених територій. У роботі запропоновані дослідницька площина та регуляторні підходи до комплексу проблем, які необхідно вирішити для успішної реалізації першого етапу постконфліктного відновлення міст. Виявлено, що економічні проблеми відновлення життєдіяльності постконфліктних міст, які визнані науковцями як ключові, безпосередньо пов'язані з іншими проблемами, зокрема правовими, ресурсними, інституційними та соціальними.

Процес відновлення постконфліктних територій є складним та багатогранним, і для його успішної реалізації необхідно забезпечити ефективне правове регулювання економічного розвитку. Правове забезпечення постконфліктного відновлення міст є ключовим фактором для створення стабільної економічної бази, відновлення інфраструктури та соціальних послуг, що, в свою чергу, сприяє відновленню життєдіяльності постраждалих територій.

Забезпечення правової підтримки для залучення інвестицій, захисту прав власності, регулювання трудових відносин і розвитку підприємництва є основою для стабільного економічного відновлення. Створення сприятливих умов для інвестицій, особливо для малого та середнього бізнесу, може стати основою для довгострокового економічного відродження, на якому базуватиметься відновлення не тільки інфраструктури, але й соціальної структури суспільства. Правове забезпечення постконфліктного відновлення потребує комплексного підходу, який включає в себе як відновлення фізичної інфраструктури, так і створення правових механізмів для захисту економічних і соціальних прав громадян. Для цього необхідно розробити та впровадити спеціалізовані нормативно-правові акти, що охоплюють усі сфери відновлення і гарантують сталий розвиток на постконфліктних територіях. Тільки завдяки таким крокам можна забезпечити ефективне і стійке відновлення економіки та життєдіяльності постконфліктних міст.

аналіз економічних втрат України за останнє десятиліття дозволяє виділити кілька ключових аспектів:

По-перше, можна виокремити три основні хвилі різкого погіршення економічної ситуації в Україні, які безпосередньо пов'язані зі зменшенням чисельності населення та втратою територій, а також з різким зниженням обсягів ВВП. Перша хвиля припала на 2014 рік, коли відбулася окупація Криму та окремих районів Донецької та Луганської областей. Друга хвиля — це 2020 рік, що був позначений глобальною пандемією COVID-19. Третя хвиля стала результатом повномасштабного вторгнення Росії в Україну в 2022 році.

По-друге, основними причинами економічних втрат є, передусім, активні бойові дії. Наслідками таких дій є не лише безпосереднє фізичне руйнування інфраструктури та прямі збитки («damages»), а й суттєве зменшення територій та чисельності населення країни, що неминуче відображається на обсягах ВВП України.

По-третє, для подолання негативних економічних наслідків, що виникли внаслідок погіршення економічної ситуації, необхідно приймати комплексні рішення щодо вирішення поточних проблем.

З нашої точки зору, швидке відновлення економіки України можливе лише за умов припинення бойових дій та повернення більшості окупованих територій. Це завдання вимагає не лише військових зусиль, але й вміння ефективно використовувати дипломатичні засоби. Окрім того, вирішення демографічних проблем в Україні вимагає не тільки припинення конфлікту, а й розробки стратегій для підвищення народжуваності, зниження рівня передчасної смертності, а також зміни міграційної ситуації та стимулювання міграційного приросту населення.

Концепція Smart city є надзвичайно актуальною та доцільною для відновлення та розвитку міст на постконфліктних територіях. Її переваги, незважаючи на значні фінансові витрати та бойові дії, полягають у можливості значного розвитку постраждалих територій у різних сферах. Основними перепонами для реалізації масштабного технологічного прориву є бойові дії, політична воля, брак фінансування та дефіцит фахових спеціалістів для розробки проєктів та їх безпосередньої реалізації. Тому практично можливим є лише поступове впровадження окремих елементів концепції, орієнтуючись на пріоритетні напрямки для постконфліктних територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балусєва О.В., Келембет О.С. Методичні принципи відновлення деокупованих територій. *Причорномор-ські економічні студії*. 2016. Вип. 8. С. 41–44.
2. Колосов А.М., Снітко Є.О., Восьмачкина Н.В. Реінтеграція Донбасу: суспільно-економічні аспекти. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 2. С. 4–11.
3. Долгальова О., Єщенко М. Вплив організаційних та нормативно-правових чинників на процес відновлення Донецької області. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2019. Вип. 1(20). С. 33–45.
4. Лібанова Е.М. Відновлення Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 11. С. 13–25.
5. Полчанов А.Ю. Постконфліктне відновлення як система. *Економіка та держава*. 2017. № 5. С. 33–39.
6. Coyne C.J. Reconstruction and Reconciliation: What's Economics Got to Do With It? *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*. 2017. Pp. 69–83.
7. Collier P. New rules for rebuilding a broken nation URL: https://www.ted.com/talks/paul_collier_s_new_rules_for_rebuilding_a_broken_nation
8. Del Castillo G. Economic Reconstruction and Reforms in Post-Conflict Countries. *CRPD*. 2015. 28 p.
9. Fischer M. Recovering from Violent Conflict: Regeneration and Integration as Elements of Peace_building. URL: http://www.berghof_foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/fischer_handbook.pdf
10. Chesterman S. You, the People: The United Nations, *Transitional Administration, and State_Building*. Oxford: Oxford University Press, 2004. 265 p.

11. Forman S. Patrick, D. Recovering from conflict: strategy for an international response. URL: http://www.nyu.edu/pages/cic/publications/pay4essnt/publ_pay4essnt.html
12. Guiding Principles for Stabilization and Reconstruction URL: http://www.usip.org/sites/default/files/guiding_principles_full.pdf
13. Полчанов А. Постконфліктне відновлення як система. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2017/9.pdf
14. Post_Conflict Reconstruction Task Force Frame_work. URL: http://peacebuildingcentre.com/pbc_documents/post_conflict_reconstruction_task_force_framework.pdf
15. Weiss T. Military_Civilian Interactions: Intervening in Humanitarian Crises URL: <http://web.stanford.edu/~sstedman/2006.readings/milcivinteractions.pdf>
16. Оцінка відновлення та розбудови миру: аналіз впливу кризи та потреб на Східній Україні. Частина I. Зведений звіт URL: http://www.un.org.ua/images/RPA_V1_Ukr.pdf
17. Шарапов О.Д. Дербенцев В.Д., Семьонов Д.С. Системний аналіз: навч. метод. посібник для самост. вивч. дисц. К.: КНЕУ, 2003. 154 с.
18. Alonso L., Sánchez R. El papel del transporte con relación a los Objetivos de Desarrollo del Milenio. *Economic Commission for Latin America and the Caribbean*. Santiago, (ECLAC), 2012. 45 p.
19. Jaimurzina A., Sánchez R. Governance of infrastructure for sustainable development in Latin America and the Caribbean: an initial premise. *FAL Bulletin*. 2017. № 354. URL: https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/42108/S1700454_en.pdf?sequence=1&isAllowed=y
20. Hoeffler A. Challenges of Infrastructure Rehabilitation and Reconstruction In War-affected Economies. *Economic research papers*. № 48. African development bank. 63 p.
21. Humphreys M. Economics and Violent Conflict. Cambridge, MA: Program on Humanitarian Policy and Conflict Research (HPCR), 2003. 31 p.

22. Sucuoglu G., Ensari E., Breivik H., Sucuoglu C. The challenge of conflict-affected cities: Building peace through architecture and urban design. *ISA Annual Conference*. Atlanta : International Studies Association (ISA), 2016. 21 p.
23. Беззубко Л., Гордієнко В. Оцінка розвитку будівельної галузі як основи відновлення територій Донецької області. *Збірник наукових праць Донбаської національної академії будівництва і архітектури*. 2017. № 1. С. 74–81.
24. Беззубко Л., Логвіна Н. Підвищення ефективності діяльності підприємств міських тепломереж в умовах військового конфлікту. *Збірник наукових праць Донбаської національної академії будівництва і архітектури*. 2017. № 3. С. 47–56.
25. Беззубко Л., Нічік Ю. Відновлення Донецької області з урахуванням екологічної складової стану водних ресурсів. *Збірник наукових праць Донбаської національної академії будівництва і архітектури*. 2017. № 3. С. 57–64.
26. Беззубко Л., Новікова О. Еколого-економічна складова відновлення Донецької області. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 3. С. 16–20.
27. Степанів Н., Єфременко В. Напрями соціально-економічного розвитку постконфліктних територій. *Збірник наукових праць Донбаської національної академії будівництва і архітектури*. 2018. № 1. С. 99–105.
28. Рекова Н., Олешко О. ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВІДНОВЛЕННЯ СФЕР ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ МІСТ ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЙ. URL: http://bses.in.ua/journals/2020/53_2020/25.pdf
29. Єфременко В., Гордієнко В. Проблеми соціально-економічного розвитку територій Донецької області. *Управління економікою: теорія та практика*. 2016. С. 139–149.
30. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі (національна доповідь). За ред. Е.М. Лібанової; НАН України. Київ, 2015. 363 с.
31. Порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо підтримки територій, що зазнали

негативного впливу внаслідок збройного конфлікту на Сході України: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 04.10.2017 № 769. Офіційний вісник України. 2017. № 83. Ст. 2544

32. Державна цільова програма відновлення та розбудови миру в східних регіонах України: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 № 1071. Офіційний вісник України. 2018. № 6. Ст. 248.

33. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Офіційний вісник України. 2018. № 55. Ст. 1903

34. Стратегія національної безпеки України: затв. Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015. Офіційний вісник України. 2015. № 43. Ст. 1353.

35. Чернишова І., Марко І., Бусель В., Москаленко І. Аналіз та оцінка економічних втрат під час російсько-української війни. URL: <https://themilitaryscience.com/index.php/journal/issue/view/3/6>

36. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

37. Taranenko, V. How much territory was occupied by russia and how much was liberated by the Armed Forces of Ukraine. Data for the beginning of winter 2023. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/skilki-teritoriji-okupuvala-rosija-a-skilki-zvilnili-zsudani-stanom-na-pochatok-zimi-2023-roku972101.html?fbclid=IwAR3pTbPpMFeZDP1etyXy3bu1QZIJGRJuEC9dW8Dgu5-zavaZrXiV5dPbEoU>

38. Report on direct infrastructure losses from destruction as a result of russia's military aggression against Ukraine as of the beginning of 2024. Kyiv School of Economics. 40 p.

39. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/>

40. Ukraine Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3). February 2024, the World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. 191 p.

41. Report on direct infrastructure losses from destruction as a result of russia's military aggression against Ukraine as of the beginning of 2024. Kyiv School of Economics. 40 p.
42. Горбань С., Біленко О., Трубнік Т. Вплив міграційних процесів на економіку України. *Економіка та суспільство*. Випуск № 49 / 2023. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-26>
43. Starodubov, O. Migrants' crisis – scale, economic consequences and ways of overcoming. *Ukrayinska Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/2/7361562>
44. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/>
45. Podra, O., & Petryshyn, N. Migrants' protests in Ukraine: content, reasons and consequences. *Economic Analysis*, 31(3). 2021. p. 52-59
46. Кількість робочої сили в Україні до 2050 року зменшиться на 30%. Inventory. 2019. URL: <https://investory.news/kilkist-robochoi-sili-v-ukraini-do-2050-roku-zmenshitsya-na-30>.
47. Ненароджене економічне зростання. UIFuture. 2021. URL: <https://uifuture.org/publications/dopovid-nenarodzhene-ekonomichne-zrostannya>.
48. Стародубов О. Міграційна криза – масштаб, економічні наслідки і шляхи подолання. *Українська правда*. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/2/7361562/>
49. Центр Разумкова. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. 2017. URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf>.
50. Економіка України під час війни: оперативна оцінка, квітень 2022. Аналітична записка. Київ : Центр економічної стратегії. 23 с.
51. Богдан Т. Фінансово-економічні наслідки війни. URL: <https://cutt.ly/DwVdYsIr>
52. Економіка України під час війни: оперативна оцінка, квітень 2022. Аналітична записка. Київ : Центр економічної стратегії. 23 с.

53. Шкляр Л. «План Маршалла» для України. Дещо з історії питання. Україна дипломатична : науковий щорічник. Вип. 17. Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при МЗС України; ред. А. Денисенко ; упоряд. : Л. Губерський, П. Кривонос. Київ: ЛОГОС, 2016. 992 с
54. Яким міг би бути план Маршалла для України. Розмірковує економіст та дипломат Андерс Ослунд. URL: <https://forbes.ua/ua/company/yakim-bi-mig-butiplan-marshalla-dlya-ukraini-rozmirkovue-ekonomist-i-diplomat-anders-oslund01042022-5238>
55. Цілі, критерії, план дій. Якою є стратегія судової реформи? URL: <https://sudovareforma.org>
56. Іванов С. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України. *Економіка України*. 2019. № 1. С. 75–89.
57. Pascariu G. C., Nijkamp P., Kourtit K. Regional science knowledge needs for the recovery of the Ukrainian spatial economy: A Q-analysis. *Regional Science Policy & Practice*. 2023. Vol. 15, Issue 1. P. 75–95. DOI: 10.1111/rsp3.12638
58. Кизим М. О., Белікова Н. В. Проблемні аспекти відновлення соціально-економічного розвитку регіонів України. кол. моногр. / за ред. В. Є. Хаустової. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2023. 240 с.
59. Лібанова Е. М. Щодо повоєнного відродження України. Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 14 грудня 2022 року. Вісник НАН України. 2023. № 2. URL: <https://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/article/view/2451/2468>
60. Корепанов О.С. Методологічні засади статистичного забезпечення управління розвитком «розумних» сталих міст в Україні: монографія. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2018. 354 с.
61. World Urbanization Prospects. The 2014 Revision. Highlights. United Nations. URL: <https://esa.un.org/unpd/wup/publications/files/wup2014-highlights.Pdf>

62. Кращі зарубіжні практики розвитку розумних міст та можливості їх імплементації в Україні. URL:

<https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/0f0b6dc03ed47c5ea602ec1803739be7.pdf>

63. Київ – розумне місто? Чи справді так? URL:
<https://ua.112ua.tv/statji/kyiv--rozumne-misto-chy-spravdi-tse-tak522060.html>

Територія України та її населення за регіонами

Регіон	Площа		Населення			
	1992 рік (км²)	% від загальної площі	2001 рік (тис. осіб)	% від загальної кількості 2001 року	1989 рік (тис. осіб)	2001 р.у % до 1989 р.
Автономна Республіка Крим	26 081	4,32%	2033,7	4,20%	2063,6	99%
Вінницька область	26 513	4,39%	1772,4	3,66%	1932,6	92%
Волинська область	20 144	3,34%	1060,7	2,19%	1061,2	100%
Дніпропетровська область	31 974	5,30%	3567,6	7,36%	3881,2	92%
Донецька область	26 517	4,39%	4841,1	9,99%	5332,4	91%
Житомирська область	29 832	4,94%	1389,5	2,87%	1545,4	90%
Закарпатська область	12 777	2,12%	1258,3	2,60%	1252,3	100%
Запорізька область	27 180	4,50%	1929,2	3,98%	2081,8	93%
Івано-Франківська область	13 928	2,31%	1409,8	2,91%	1423,5	99%
Київська область	28 131	4,66%	1827,9	3,77%	1940	94%
Кіровоградська область	24 588	4,07%	1133,1	2,34%	1239,4	91%
Луганська область	26 684	4,42%	2546,2	5,25%	2862,7	89%
Львівська область	21 833	3,62%	2626,5	5,42%	2747,7	96%
Миколаївська область	24 598	4,08%	1264,7	2,61%	1330,6	95%
Одеська область	33 310	5,52%	2469	5,10%	2642,6	93%
Полтавська область	28 748	4,76%	1630,1	3,36%	1753	93%
Рівненська область	20 047	3,32%	1173,3	2,42%	1169,7	100%
Сумська область	23 834	3,95%	1299,7	2,68%	1432,7	91%
Тернопільська область	13 823	2,29%	1142,4	2,36%	1168,9	98%
Харківська область	31 415	5,20%	2914,2	6,01%	3195	91%
Херсонська область	28 461	4,71%	1175,1	2,43%	1240	95%
Хмельницька область	20 645	3,42%	1430,8	2,95%	1527,1	94%
Черкаська область	20 900	3,46%	1402,9	2,90%	1531,5	92%
Чернівецька область	8 097	1,34%	922,8	1,90%	938	98%
Чернігівська область	31 865	5,28%	1245,3	2,57%	1415,9	88%
Київ	839	0,14%	2611,3	5,39%	2602,8	100%
Севастополь	864	0,14%	379,5	0,78%	395	96%
Разом	603 628	100%	48457,1	100%	51706,6	94%

Зміна чисельності населення України за регіонами

Регіон	2001 рік	2010 рік	2010 р.у % до 2001 р.	2015 рік	2015 р.у % до 2001 р.	2022 рік	2022 р.у % до 2001 р.
Вінницька область	1772,4	1649,48	93%	1610,6	91%	1507,74	85%
Волинська область	1060,7	1036,52	98%	1042,9	98%	1020,77	96%
Дніпропетровська область	3567,6	3353,53	94%	3276,6	92%	3093,15	87%
Донецька область	4841,1	4463,08	92%	4297	89%	4056,41	84%
Житомирська область	1389,5	1285,04	92%	1256	90%	1177,56	85%
Закарпатська область	1258,3	1244,88	99%	1259,6	100%	1243,72	99%
Запорізька область	1929,2	1810,39	94%	1765,9	92%	1636,32	85%
Івано-Франківська область	1409,8	1380,55	98%	1382,6	98%	1350,57	96%
Київська область	1827,9	1721,04	94%	1729,2	95%	1795,54	98%
Кіровоградська область	1133,1	1017,05	90%	980,6	87%	902,28	80%
Луганська область	2546,2	2309,49	91%	2220	87%	2101,65	83%
Львівська область	2626,5	2548,90	97%	2537,8	97%	2476,11	94%
Миколаївська область	1264,7	1188,92	94%	1164,3	92%	1090,49	86%
Одеська область	2469	2390,03	97%	2396,4	97%	2349,75	95%
Полтавська область	1630,1	1498,47	92%	1449	89%	1350,56	83%
Рівненська область	1173,3	1151,69	98%	1161,2	99%	1140,90	97%
Сумська область	1299,7	1171,03	90%	1123,4	86%	1034,36	80%
Тернопільська область	1142,4	1088,32	95%	1069,9	94%	1020,95	89%
Харківська область	2914,2	2767,46	95%	2731,3	94%	2596,25	89%
Херсонська область	1175,1	1092,83	93%	1067,9	91%	1000,37	85%
Хмельницька область	1430,8	1333,15	93%	1301,2	91%	1227,47	86%
Черкаська область	1402,9	1294,39	92%	1251,8	89%	1159,20	83%
Чернівецька область	922,8	904,19	98%	910	99%	889,93	96%
Чернігівська область	1245,3	1108,63	89%	1055,7	85%	957,67	77%
Київ	2611,3	2785,29	107%	2888	111%	2950,70	113%
Автономна Республіка Крим	2033,7	1964,99	97%				
Севастополь	379,5	380,5	100%				
Разом	48475,1	45939,82	95%	42928,9*	93%*	41130*	89%*

* - без населення тимчасово окупованої території Автономної республіки Крим та м. Севастопіль.

Узагальнені напрями та вузькі місця розвитку наукового підґрунтя відновлення
регіонального розвитку в Україні після війни

Виклики знань для української просторової економіки	Можливі вузькі місця для реконструкції української просторової економіки
1. Принципи та уроки просторового управління катастрофами. 2. Міжнародна система/ можливості фінансування проєктів регіонального розвитку. 3. Оцінка післявоєнного просторового впливу (економічні базові моделі, аналіз введення/виведення). 4. Аналіз сценаріїв для стратегій відновлення. 5. Інструменти цифрової підтримки. (геодизайн, цифрові двійники), методи просторової візуалізації (імажинерство). 6. Інструменти підтримки політики (CBA, MCA, DEA). 7. Управління та зберігання просторових даних. 8. Проєктування та застосування просторових панелей. 9. Концептуалізація регіонів, міст і кордонів; теорії та моделі регіонального розвитку. 10. Кордони, правила та потенціал експорту/ імпорту. 11. Аналіз міграції та біженців. 12. Дослідження сталого розвитку та «Зеленої угоди» (циркулярність, відповідальне підприємництво та екологічний слід). 13. Просторові аспекти переходу енергії. 14. Уроки розумного міста для українських міст. 15. Ринок житла та управління нерухомістю. 16. Організація логістичних ланцюгів. 17. Інфраструктура як основа міжнародного зв'язку. 18. Життя в суспільстві ризику. 19. Інституційні рамки співпраці з ЄС. 20. Аспекти фінансування реконструкції інфраструктури та антропогенного середовища	1. Відсутність академічних знань. 2. Низький потенціал управління містом. 3. Законодавчі обмеження. 4. Низька кількість відповідних НУО. 5. Недостатня взаємодія між ключовими учасниками. 6. Низька спроможність щодо управління проєктами. 7. Обмежена співпраця з подібними інституціями (громадськими, НУО) з країн ЄС. 8. Слабке партнерство між наукою, державними установами та бізнес-середовищем. 9. Адміністративні та законодавчі труднощі в умовах транскордонного співробітництва. 10. Обмежені зв'язки з міжнародною академічною спільнотою. 11. Відсутність фінансування для реалізації проєкту

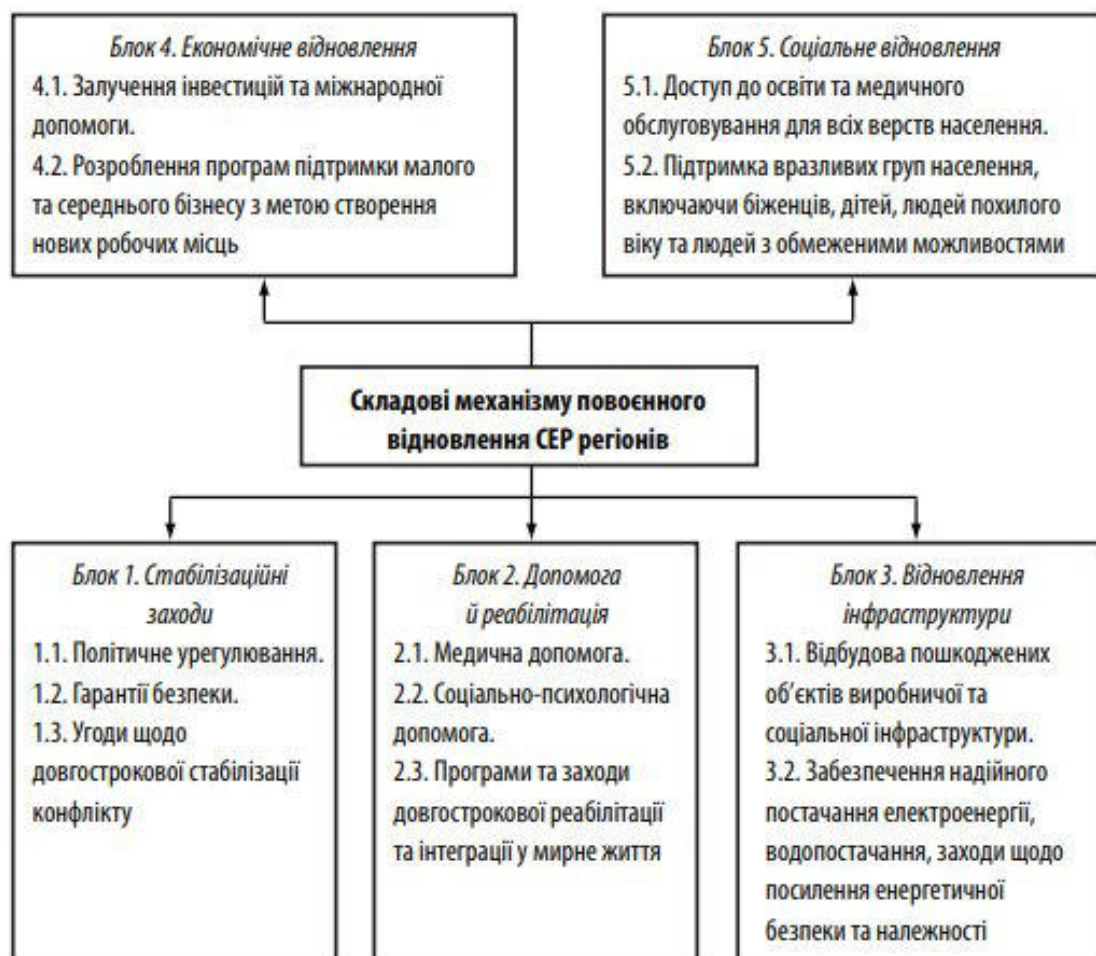

Рис. 2.1. Компоненти механізму повоєнного відновлення розвитку регіонів України